International Journal of Language Academy
E-ISSN: 2342-0251
DOI Number: http://dx.doi.org/10.29228/ijla.57583
Research Article

Çıubukçu, M. (2022). Nehcü'l-Ferâdîs'te sevgi ifadesi taşıyan Türkçe isimler. *International Journal of Language Academy,* 10 (1), 225-249.

Volume 10/1 March 2022
p. 225/249

Article History:
Received
12/02/2022

Accepted
25/02/2022

Available online
20/03/2022

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'TE SEVGİ İFADESİ TAŞIYAN TÜRKÇE İSİMLER

Turkish Nouns with Semantic Sense of Love in Nehcu'l-Ferâdîs

Melek ÇUBUKCU[1]

Öz

İnsan toplulukları her çağda iletişim kurmak için belli sözcükleri kullanmış, temel ihtiyaçtan kaynaklanan bu ifade etme biçimleri temel söz varlığı unsurlarını doğurmuştur. Temel olarak söz varlığı unsurlarını tespit etme amacı taşıyan bu çalışmada, Nehcü'l- Ferâdîs' te "sevgi"ifadesi taşıyan Türkçe isimler tespit edilmiş, bu isimler, yer aldıkları cümlelerle birlikte, sayfa ve satır numaraları eklenerek verilmiştir. Her örnek için verilen cümle, günümüz Türkiye Türkçesi'ne de aktarılmıştır. Tanrı'ya sevgi, peygambere sevgi, sahabeye sevgi, yöneticiye sevgi, insanlığa sevgi gibi pek çok başlık altında yer alan bu isimler, kullanıldıkları alanlara göre sınıflandırılmış, düzenli olarak "birlikte kullanım"örnekleri varsa bunlara da yer verilmiştir. İlgili sözcüklerin Eski Türkçedeki kullanım şekillerini görebilmek için "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish"ve "Mahmūd al-Kāšyarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk)"adlı çalışmalara; günümüzdeki kullanım şekillerini görebilmek için de kavram dizini çalışmalarına başvurulmuştur. Eser oldukça hacimli olduğundan "sevgi"ifadesi taşıyan Türkçe fiiller başka bir çalışmada söz konusu edilecektir. Belli bir dönemin söz varlığını ortaya koyacak olan bu çalışma, "sevgi"ifadesi içeren Türkçe isimlerin hem Eski Türkçe ve Tarihi Türk Lehçeleri hem de Çağdaş Türk Lehçeleri ve günümüz Türkiye Türkçesiyle benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmesi yönüyle mühimdir. Çalışmanın söz konusu alanlarda söz varlığı çalışması yapacak olanlara karşılaştırma imkânı doğması açısından yol gösterici olacağını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Nehcü'l- Ferâdîs, Türkçe kelimeler, sevgi, isim.

Abstract

Human societies have used certain words to communicate in every age, and these forms of expression arising from basic needs have given birth to essential vocabulary elements. In this study, which aims to determine the vocabulary elements, Turkish names with the expression "love" in Nehcü'l- Ferâdîs were determined, these names were given together with the sentences they took place adding page and line numbers. The sentence given for each example has also been transferred to today's Turkey Turkish. These names, which are under many titles such as love for God, love for

[1] Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, melek0134@gmail.com, https://orcid.org/0000000168212681

the prophet, love for the Companions, love for the ruler, and love for humanity, are classified according to the fields in which they are used, and if there are typical examples of "common use", these are also included. In order to see the usage patterns of the related words in Old Turkish, please refer to the studies titled "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" and "Mahmūd al-Kāšγarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk)"; In order to see today's usage patterns, concept index studies were applied. Since the work is quite voluminous, Turkish verbs with the expression "love" will be discussed in another study. This study, which will reveal the vocabulary of a certain period, is essential in that Turkish nouns containing the expression "love" can reveal similarities and differences with both Old Turkish and Historical Turkish Dialects, Contemporary Turkish Dialects, and today's Turkey Turkish. We think that the study will guide those who will study vocabulary in these fields to provide the opportunity to compare.

Keywords: Nehcü'l- Feradis, Turkish words, love, name.

1. GİRİŞ

1. 1. Yöntem

Sevgi kavramına yönelik söz varlığını tespit etme amacı taşıyan bu çalışmada, Ferâdîs'te "sevgi “ifadesi taşıyan Türkçe isimler tespit edilmiş, bu isimler, içinde yer aldığı cümlelerle birlikte, sayfa ve satır numaraları eklenerek verilmiştir. Her örnek için verilen cümle, ayrıca günümüz Türkiye Türkçesine de aktarılmıştır. Dinî bakımdan önem taşıyan bu eser, içerdiği "sevgi" sözcükleri yönüyle de bu yönünü açığa çıkarmaktadır. Eserde, Tanrı'ya sevgi, peygambere sevgi, sahabeye sevgi, yöneticiye sevgi, insanlığa sevgi, gibi pek çok başlık altında yer alan bu ifadeler, kullanıldıkları alanlara göre sınıflandırılmış, düzenli olarak "birlikte kullanım" örnekleri varsa bunlara da yer verilmiş, bazı kelimeler eş dizimlilikleri bakımından da incelenmiştir. Eserin hacmi dolayısıyla sevgi ifadesi taşıyan sözcükler yalnızca Türkçe isimlerde incelenmiş ve bu şekilde sınırlandırılmıştır. "İsim" adı altında ifade etmeye çalıştığımız şey ise, fiil çekimi olmayan, fiil çekim eki almışsa da zamanla kalıplaşmış, yapım eki fonksiyonunda kullanılan eklerin dâhil olduğu sözcüklerdir. "Sıfat" görevinde kullanılan sözcükler de Türkçe menşeli olması yönüyle incelemenin kapsamına alınmıştır. İncelememizde "Nehcü'l- Ferâdîs I Metin- II Tıpkıbasım" (TDK, 1995) adlı çalışma esas alınmış, sözcüklerin anlamları için Nehcü'l-Ferâdîs III- Dizin- Sözlük (TDK, 1998) adlı çalışmadan faydalanılmakla birlikte, herhangi bir sakınca oluşmaması adına; ilgili sözcükler Nehcü'l- Ferâdîs metninden de kontrol edilmiş ve sözcüklere cümlelerin bağlamına göre anlam verilmiştir. Metinde örnekleri sınıflandırırken kelimelere maddi ve manevi ayrımı yapılmıştır. Burada "maddi"den kasıt, somut; "manevi"den kasıt ise soyut kavramlardır. Cümlelerin Günümüz Türkiye Türkçesi'ne aktarılmasında kendi tasarrufumuz kullanılmıştır.

"Eski Türkçede "sevgi" İfadesi Taşıyan Sözcükler" bölümünde hangi sözcüklerin "sevgi “ifadesi taşıdığını, bu sözcüklerin hangi durumlarda, anlamlarda kullanıldıklarını, kökenlerini, sözcüklerin Eski Türkçeden günümüze geçirdikleri olası biçimsel, anlamsal değişmelerini ve bu kelimelerden hangilerinin yok olmaya yüz tuttuğunu tespit edebilmek için öncelikle Sir G. Clauson'un hazırlamış olduğu "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" adlı çalışmaya, ayrıca ilgili sözcüklerin 11. yüzyıla ait Karahanlı Türkçesi eseri olan Divânü Lügat'it- Türk'teki durumlarına bakabilmek için Robert Dankoff ve James Kelly tarafından hazırlanan "Mahmūd al-Kāšγarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk)" adlı çalışmanın III. cildinden faydalanılmıştır. "Günümüz Türkiye Türkçesinde Sevgi İfadesi Taşıyan Sözcükler" bölümünde ise ilgili sözcüklerin, Eski Türkçeden günümüze gelişimini takip edebilmek için kavram dizini çalışması yapmış olan araştırmacıların çalışmaları incelenmiş ve bu çalışmalarda "sevgi"nin kavram alanıyla ilgili bilgi verilmiştir.

1.2. Eski Türkçede "Sevgi "İfadesi Taşıyan Sözcükler

1.2.1. S. G. Clauson'un "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" adlı Çalışmasında "Sevgi" İfadesi Taşıyan Sözcükler

1.2.1.1. artuk

Clauson bu kelime için erken dönem metinlerinde daha çok sayısal ifadelerde kullanıldığını, sonraki zamanlarda ise kelimenin "ek" manasında kullanıldığını iletir. Daha az oranda ise "aşırılık ve aşırıya kaçma" anlamlarında kullanıldığından söz eder. Bir teoriye göre Budist Uygur metninden (TTV 33B.71. not) bu kelimenin bir numara olarak geçtiği, "aḍruk" olarak okunan kelimenin sonradan metatez ile artuk biçimine dönüştüğü ile ilgili bir bilgi olduğundan; fakat bunun makul bir açıklama olmadığından söz eder ve şu örnekleri verir:

kırk artukı yėti: "Kırk yedi"(I E15) **/ artuk yılkıg igit(t)i** : "O çiftlik hayvanlarını çok iyi besledi" (Ix. 25) **/ ay artukı tört kün** "bir ay ve dört gün" (II SW) **/ yüz artukı kırk** "140" (Chuas. I 12) **/ artuk erüş erür** "çok büyük numaralar" (TT II 8, 61) **/ beş yüz artukı eki otuzınç yılka** "522. yılda" (Man-A, M I, 12)
Clauson "artuk" kelimesinin ilk kullanım alanının sayısal ifadeler olduğunu söyler: **otuz artuk ulug ėl uluşlarıg** "30'dan daha fazla millet ve ülke" (Suv. 3, 20) **/bir ay artuk** "bir aydan daha fazla" (PP 68, I) Kelimenin bir başka anlamının ise "büyük bir miktar" olduğunu iletir: **kamug tınlıglarka artuk asıg kılu umagaymen** "Tüm canlılara daha fazla fayda sağlayamayacağım" (PP 34, 6-7)

Clauson kelimenin "bazı öneri ve ifadelerde" kullanıldığını söyler: **ig kem emgekin artuk bulup** "Hastalığından dolayı acı çekmek" (UIII35, 19-20).

Clauson kelimenin "bir adım miktarı"anlamına da geldiğini söyler: **tepredi artuk tepredi tüzü tepredi** "hareket etti, daha fazla hareket etti, olabildiğince çok hareket etti" (Tış. 46a. 3)
Clauson "artuk" kelimesinin "tercih anlamı olan cümlelerde"de kullanılabileceği örnekler verir: **artuk eḍgü bolur** "o daha iyi olur"(HI 133) **/ artuk içser bolmaz** "eğer bundan daha fazla içerse yardımı dokunmaz" (H I 171-2) **/ artuk *al-ziyāda*** "artış, miktarda artış" (Kaş. I, 99) **/ artuk erden artuk almas** "ortak olan kişi ortağından daha büyük pay almaz" (Kaş. I, 99,5) **/ üküş sözde artuk asıg körmedim** "Ben çok fazla konuşmanın faydasını görmedim"(KB 171) **/ iḍi artuk erdem kerekög bilig (hükümdar**) "daha fazla niteliğe, akla ve bilgiye ihtiyaç duyar" (KB 281) **/ artuk tileme** "daha fazla isteme" (At.190) (Clauson, 1972, s. 204-205).

1.2.1.2. koldaş

Clauson kelimenin anlamını "arkadaş, dost, yoldaş" olarak verir, biri ile onun bağlantılı olan bir kolu olarak açıklar. 11. yüzyılda Karahanlı Türkçesinde kelimenin sadece "devletin ileri gelenlerinin hizmetçileri arasındaki arkadaşlık" anlamında kullanıldığından bahseder ve şu örnekleri verir: **biligsiz kılınçı yavuz koldaş ol** "onun kötü hareketleri olan cahil bir arkadaşı vardır" (KB 321) (Clauson, 1972, s. 619).

1.2.1.3. köŋül (g-)

Clauson kelimenin soyut olduğundan ve farklı anlamlarda kullanımı olduğundan söz eder. Kelimenin ilk başlarda "akıl, aklın ürettiği düşünce" vb. manalara gelirken, sonradan "kalp" manasında kullanıldığını söyler, kelimenin "yürek" biçiminde de kullanıldığını iletir ve şu örnekleri verir: **tılda köŋülte sıgıt kelser** "senin dilin ve aklın ağlarsa" (I N 11) **/ köŋülteki savımın** "aklımdaki sözler" (I S 12) **/ keḍ köŋül tegürüp** "(görev olarak) akla başvurmak" (Chr. UI 6, I) **/ köŋülçe bėrdi** "ne kadar uygun düşünüyorsa o kadar verdi" (PP 7,1) **/yavlak sakınç köŋülinde yaşuru** "şeytanca düşünme biçimini aklından çıkarmak" (UII 23, 12-13; Hüen ts. 1806) **/ köŋlüŋde negü iş kılayın tėser** "aklında ne olursa olsun onu söyler" (TT VII 28, 3) / **iki kişi köŋüli bir ol** "iki kişinin aklı bir olarak durur" (TT VII 30,11) **/ köŋül kalp, akıl, zekâ *al-ḳalb wa'l-fuād, wa'l-fiṭna*** "böylece akıllı (el-faṭin) kişi köŋüllüg er olarak adlandırılır" (Kaş. III, 366) **/ közümde yırak sen köŋlümke yakın** "gözlerimden uzaktasın ama aklıma çok yakınsın" (KB 11) **/ kişi köŋli** "bir kişinin aklı (uçsuz bucaksız deniz gibidir)"(KB 211) **/ köŋül ögke al** "aklını yerine koy ve anla" (KB 319) **/ anıŋ wuddı birle köŋüller tolup** "bütün akıllar onun sevgisiyle dolar" (At. 73) **/ nelük malka munça köŋül bamakıŋ** "neden aklını zenginliğe bu kadar takarsın" (At. 183) (Clauson, 1972, s. 731).

1.2.1.4. körklüg (g-)

Clauson kelimenin "körk" kökünden geliştiğini, "bir şekle sahip olmak" anlamında kullanıldığını ifade eder, kelimenin güzel bir kadın için, birinin yüzünün güzelliğinden ve dünyanın güzelliğinden bahsedilirken kullanıldığını söyler.

bir körklüg meŋizlig urı ogul kelürgey "o kadın güzel yüzlü bir erkek doğuracak" (TT VII 26, 17-18) **/ körklüg tonug** "bir güzel (*hasan*) elbise" (Kaş. I 45, 19) **/ körklüg kişike *ilā'l- ṣabmḥati'l- malmḥa*** "güzel bir kadın için" (Kaş. I 319, 18; Kaş. I 353, 20; Kaş. I 461) **/ yüzi körklüg ėrdi** "onun yüzü güzeldi" (KB 464, KB 675) **/ körmekke körklüg taşı** "(dünyanın) dışının güzelliğini görmek" (At. 217; At. 317-18) (Clauson, 1972, s. 743).

1.2.1.5. sev-

Clauson sözcüğün "sevmek, hoşlanmak" vb. anlamlarda kullanıldığını söyler ve şu örnekleri verir: **sevdükimin yiyür-men** "Ben istediğimi yiyorum" (Irk B.3) **/ iḍi sevmezmen** "Ben hiçbir şeyi sevmem (dünya hayatına ait sevgi)" (Man. TT II 8, 42) **/ sever taplar** "sever ve beğenir" (Bud. U III 25, 4) **/ buyanıg sevgil** "fazilet, erdem sevgisi"(TT I III) **/ ol meni sevdi *aḥabbanm*** "o beni sevdi (ya da benden hoşlandı)" (Kaş. II 15) **/ sevip sözi tuttum** "Ben onun tarafından sevildim (peygamber) ve onun sözlerini kabul ettim" (KB 46) **/ anı nā ḫalāyık sever nā ḫālik** "Ne yaradılanlar ne de yaradan onu sevmez" (At. 272) (Clauson, 1972, s. 784).

1.2.1.6. seviglig

Clauson kelimenin "sevig" kökünden türediğini, "sevimli" vb. manalara geldiğini, kelimenin özellikle yüz için kullanıldığını söyler ve şu örnekleri verir: **seviglig - yüzüŋüzen** "senin sevimli yüzün" (Man-A MI 10, 8-9) **/ seviglig y(üzin)** "sevimli yüz" (Bud. UIII 17, 9; UIII 34, 2-3) (Clauson, 1972, s. 788).

1.2.1.7. seviglik

Clauson kelimenin kökünü "sevig (aşk)" olarak verir. Kelimenin ikinci ünlüsünün düzenli olarak -ü- biçiminde görüldüğünden bahseder ve şu örnekleri verir **kizlep tutar, sewüglük** *al-habbu'l- maktum* "gizlenmiş sevgi" (Kaş. II 172, 10) (Clauson, 1972, s. 788).

1.2.1.8. sevinç

Clauson kelimenin "sevin-"kökünden geldiğini, genellikle "eğlence, zevk, hoşnutluk" anlamlarında kullanıldığını, bir ya da iki erken dönem metninde "şefkat, sevgi" anlamlarında geçtiğini, Kuzeydoğu grubu haricindeki tüm yaşayan modern dillerde kelimenin var olduğunu söyler ve şu örnekleri verir : **biziŋe dındarlarka yüküntiler sevinç ötüntiler** "(sonra bütün insanlar..) bize tabi oldular (seçilmişlere) ve hoşnutluklarını ifade ettiler (ya da şefkatlerini)" (Man. TT II 10, 82-3) **/ agır sevinçin** "yoğun bir zevkle" (Man-A MI 25, 3-5) **/ sevinç ötünü** (Man. MIII 34, 18) **ol sevinç** "bu zevk" (MIII 13,13)**/ yerke teŋrike sevinç tut** "dünyaya ve cennete eğlence getir" (TT I 12-13; TT I 52, TT I 131) **/ sevinç *el- sürur*** "zevk, eğlence" (Kaş. III. 377) **/ sevinçin tolu tut** "eğlenceni sürekli hale getir (KB 117, KB 123) **sevinçin tile** "memnun olacağın ne varsa onu araştır" (KB 39, KB 52) **/ sevinç erse kėdin** "hoşluğu sonradan gelirse" (At. 371, At. 413) (Clauson, 1972, s. 790).

1.2.1.9. tilek (d-)

Clauson kelimenin kökünü "tile-"fiili olarak gösterir, kelimeye "rica, istek" anlamlarını verir ve şu örnekleri sunar : **ötüg tilek bulgulukı sarp** "onun arzusuna ulaşması çok zordur" (TT I 221-2) **/ tilek *el-murād*** "arzu"(Kaş. I. 412, Kaş. II 148, 7; Kaş. III 90, 3) **/ bayat bėrdi barça tilemiş tilek** "Tanrı onun istediği dilekleri yerine getirdi" (KB 37, KB 125, KB 136) **/ tilekçe tiril** "istediğin gibi yaşa"(At. 415) (Clauson, 1972, s. 498).

1.2.1.10. yagru

Clauson sözcüğün "yakın" anlamına geldiğini, yön gösterme eki olan "+rU"ile birlikte kullanıldığını belirtir. Divānü Lügat'it- Türk'te sözcüğün "yakru" biçiminde geçtiğini, bu sözcüğün de yak(2) ile ilgili olduğunu ama bu yak(2)' nin "yaguk" ile bağlantısı olmadığını söyler. yak-(2) sözcüğünün "yakru" kaynaklı olduğunu, yanlış bir etimoloji ile Arapçaya dayandırıldığını, Eski Türkçede görülen şeklin "yagru" olduğunu, bu kökün de muhtemelen "yağ (yağu- olarak da kullanılan)"kelimeye dayalı olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: **yagu tır yagru kontukda** "Onlar diğerlerinin yakınına yerleştiği zaman, Çin, insanları yanına topladı" (I S. 5) **/ yagru barıp** "(cahil insanlar bu görüşe inandılar ve) onların yakınına gittiler" (I S7, II N 6) **/ yaguru** "yakın gelecekte" (Bud. Hüen. ts. 314) **ol aŋar yagru yarımas *lā yakrub hawlahu*** "onun yakınına gitmez"(Kaş. III 31) Bu örnek için Clauson'un yaptığı açıklama şu şekildedir: *Bu kelime yakru köküyle ilgilidir. -k- değişime uğramış -ğ-'ye dönüşmüştür. Çünkü bunlar yakın seslerdir; bu "yakın (karmb)" Ar. kelime olan "yakrub"dur. "yakrū"dan gelir. "yakrub"daki bā'dan dönüşen wāw (grameri çok karışıktır)* (Clauson, 1972, s. 905).

1.2.1.11. yaguk

Clauson kelimeyi "yagu-" kökünden getirir. "yakın, komşu, komşuluk; ilişki ve benzeri" anlamları karşılığında kullanıldığını söyler ve şu örnekleri verir: **yaguk erser** "eğer yakınlarsa" (I 57, II N5) **/ yagukta** "bu komşulukta" (Bud. UII 80, 65) **/ yaguktakı iş** "komşuluktaki iş" (TT I 140) **/ yaguk yėr** "yakın (el-karmb) yer" (Xak. XI.)**/ yak yaguk**

"kardeş halklar, *el-ekārib*" (Kaş. III 29, Kaş. I 433, 7) **/ otka barma yaguk** "ateşe yaklaşma" (KB 653, KB 779, KB 783, KB 4229) (Clauson, 1972, s. 901).

1.2.1.12. yagukluk

Clauson XI. yy. da Kutadgu Bilig'de kelimenin kullanımına dair şu örneği verir**: yakınlık yagukluk yırattı kadaş** "kardeş olan halklar komşuluklarını ve yakınlık hislerini sona erdirdi"(KB 61, KB 68) (Clauson, 1972, s. 901).

1.2.1.13. yaḫşı

Clauson kelimenin "yakış-"fiilinden geliştiğini, çift ses değişmesiyle (-kş- > -xş-) "yaḫşı"biçimine dönüştüğünü ve 11. yüzyıl öncesinde görülmediğini söyler. Yaḫşı kelimesinin kökeninin farklı anlamın izlerini barındırdırması açısından "eḍgü"den ayrıldığına değinir. "yaḫşı"kelimesinin "güzel görünümlü"anlamına sahip olduğunu, "eḍgü"nün ise "uygunluk, hoşluk, iyi görünen"vb. anlamlara geldiğini söyler. Bazı dillerin yalnızca birini tercih etmelerine karşılık, çoğunluk dillerin ikisini de kullandığını belirtir ve şu örnekleri verir: **yaḫşı *al- ḥasan*** "iyi görünen, hoş" (bir şey için) (Kaş. III, 32) **/ yaḫşı ış** "hoş bir iş" (Kaş. III 32) **/ eḍgü kılın bolgıl kişig begler kotın yaḫşı ulan** "(eğer sen çok farklı bir duruma, pozisyona ulaşırsan) karakterini güçlendir iyi bir temsilci ol (diğer insanlar için)" (Kaş. I 64, 14) **/ sözi yaḫşı bolsa** "eğer sözleri kutsallığını güçlendirse" (KB 275, benzer fiil KB 1008) **/ yaḫşı Yagma begi** "sözü dinlenebilir olan Yağma beyi"(KB 4947) **/ iḍi yaḫşı aymış** "çok takdir edilecek söz söylemiş" (KB 5308) (Clauson, 1972, s. 908).

1.2.1.14. yak (1)

Clauson sözcüğün genellikle "yuk"kelimesinin önünde kullanıldığını (yak yuk) belirtir. XI. yy. eseri Divānü Lügāt'it Türk'te "yak yuk"un "kaptaki yemekten arta kalan anlamında bir sıfat"olarak kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: **yak yuk kadaş** (Kaş. III 143) **/ yuk** "kaptaki artık yemek" (Kaş. III 160) **/ yuk yak** "çınlama sesi" (Kaş. III. 4) (Clauson, 1972, s. 895).

1.2.1.15. yak (2)

Clauson sözcüğün genellikle "yaguk"un önünde kullanıldığını (yak yaguk) belirtir fakat sözcüğün anlamının daha iyi teyit edilebilmesi için Karahanlı Türkçesinde "yağru"kelimesine de bakılması gerektiğini söyler (Clauson, 1972, s. 895).

1.2.1.16. yakın

Clauson sözcüğün "yak-(2)"kökünden geldiğini, "yakın yer, yakın zaman, yakın akraba"anlamlarında kullanıldığını, bazı cümlelerde bu kelime yerine "yağuk"kelimesinin kullanıldığını söyler ve şu örnekleri verir: yakın **barıp** "yaklaşarak" (U I 6, II) **/ yekke yakın kelse** "eğer o şeytana yaklaşırsa" (Bud. UII 24, 12) **/ yakın yorıyu barıp** "yakın yürüyerek ulaşıp" (U III 64, 5) **/ ölümi yakın keltükte** "onun ölümü yaklaşır (zaman)" (Suv. 585, 13-15) **/ yakın *al-karmb*** "herhangi bir şeyin yakınlığı"**/ yakın yėr *al-raculu'l-karmb mina'l- ixwa*** "yakın bir yer ve akraba olan adam" (Kaş. III. 22) **/ biligke yakın... özke yakın** "bilgiye yakın... kendisine yakın" (KB 254) **/ yėme tuttı eş tuş yakın kıldı** öz "eşini ve dostunu kendine yakın tuttu" (KB 500; benzer fiil KB 1464) **/ ḥişarka yakın turma** "hisar yakınlarında yaşama" (KB 4546) (Clauson, 1972, s. 904).

1.2.1.17. yaruk (2)

Clauson kelimenin kökenini "yaru-"fiili olarak gösterir. Anlamı için "ışık, parıltı, parlaklık"karşılıklarını verir ve şu örnekleri sunar: kamag **üze yaruk boltı** "her yer aydınlandı" (IrkB. 26) **yaruk ay teŋrike** "parlayan ay" (ETY II 176) **/ yaruklı karalı** "aydınlık ve karanlık" (Chuas. I 6) **/ yaruk teŋriler** "ışık tanrıları" (Chuas. I 16) **/ kèçe yaruk batur erdi** "akşam ışığı sönerken" (Şu E. I) **/ yaruk körküŋüz** "keskin parlaklığınız (sizin mükemmelliğiniz, sevimliliğiniz, hatasızlığınız)" (Man-A MI 10, 7) **/ yaruk ög** "parlak zekâ" (MI 22, 4) **/ yaruk teŋri** (MI 23, 1) **yaltrı-** (Man. TT II 133) **/ yaruk yula** "parlak bir lamba" (TT V 6, 49; TT V 8, 79) **/ ay teŋri yarakın** "ay ışığı" (TT VIII I.8) **/ yaruk yaşuk** "parlak ışık, parıltı" (TT V 4, 6; VI. 383 v.1; UII 37, 55; Usp. 23, 7; Suv. 137, 10) **/ kün ay yarukın tıḍa katıglanur** "Güneş ve ayın ışığını ortaya çıkarmak için uğraşırlar" (TT I 27) **/ köz yaruk bolur** "göz parlamaya başlar"(H I 86) **yaruk yèr** "parlak (muḍi) bir yer" (Kaş. III 15) **/ yap yaruk neŋ** "çok parlak bir şey" (Kaş. III 15) **/ közüm yarukı kurra** "benim gözümün nuru" (Kaş. I 46, 19) **/ yaruk yulduzı** "parlayan (el-ṭākib) yıldız" (Kaş. I 96, 10; Kaş. III 194, 15) **/ kün ay teg yaruk** "güneş ve ay kadar parlak" (KB 12) **/ yaruk kündüzün** "parlak gün ışığıyla" (KB 22) (Clauson, 1972, s. 962-963).

1.2.1.18. yaruklug

Clauson bu kelimenin kökünün "yaruk(2)"ile ilişkili olduğunu söyler ve şu örneği verir: **yıḍlıg yıparlıg yaruklug yaşuklug taŋ teŋri** "Ah güzel kokulu parlayan şafak tanrısı" (Man. MII 9, 7-8; MII 10, 9-10) (Clauson, 1972, s. 964).

1.2.1.19. yarukluk

Clausonkelimenin kökünün "yaruk(2)" ile ilişkili olduğunu söyler, anlam "olarak ışık ve parlaklık" karşılığını verir ve şu örnekleri sunar: **yarukluk *al-nur wa'l-ḍiyā*** "ışık, parlaklık" (Kaş. III 51) **/ bulsın atı yarukluk** "hadi, dinlenme halinde parlayan o atı bul (diyāal- rāḥa) (Kaş. II 316) **/ ajun halkı andın yarukluk bulur** "bu dünyadaki insanlar ondan ışık alır (ay)" (KB 7329) (Clauson, 1972, s. 964).

1.2.1.20. yėg

Clauson, sözcüğün tek başına kullanımının olmadığını, karşılaştırma cümlelerinde "daha iyi"anlamında yer aldığını ve genellikle çıkma durumu eki ile birlikte kullanıldığını belirtir. Bazı erken dönem metinlerinde kelimenin "en iyisi" biçiminde çevrildiğini söyler ve şu örnekleri verir: **ötüken yışda yėg iḍi yok ermiş** "(Yaşamak için) Ötüken dağ ve ormanlarından daha iyi bir yer yokmuş" (I S4, II N3) **/ arıg uvutı yėg** "(gururlu olandan) alçak gönüllü ve temiz kişi daha iyidir" (T, 37) **/ ėkide yėg** "ikisinden de iyi" (ya da ikisinin en iyisi) (III B6, ETY II 38) **/ yėg nomug ukıttıŋız** "onları daha iyi bir öğretiyle eğittiniz" (Man. TT III 56) **/ tüzgerinçsiz yėg** "aşılmaz ve daha iyi olan" (TT III 178; TT III 75) **/ ratnıda yėg** "(benim tanrım) mücevherden daha değerli" (MII 7, 5) / **yėg** "daha iyi" (Bud. Sanskrit TT VIII B.5; F. 5) **/ ol yėg bolgay** "bu daha iyi olacaktır" (TT. IV 10, 25, TT IV 12, 57) **/ bu at anda yėg** "bu at diğer attan daha iyidir" (Kaş. III 144) **/ boḍunda yėgi** "insanların en iyisi" (KB 50) **/ saŋa yėg** " senin için iyidir" (KB 243) **/ sözüg açsamu yėg azu kizlese** "hangisi daha iyidir- sözü söylemek mi- sözü gizlemek mi? (KB 1018) **/ ṭabmatta yėgi** "insanların en iyi karakterlisi" (soyluluk) (At. 409) (Clauson, 1972, s. 909-910).

1.2.1. 21. yürek

Clauson sözcüğün sınırlı örnekte, kalple ilgili bedensel bir nesne metaforu olarak "cesur-yürek" anlamında kullanıldığını belirtir ve şu örnekleri verir: **yürekleri yarılıp** "kalpleri kırıldı (pek çok kadın öldü)" (Bud. TT. V. s. 16, A54, 6-7. not) **/ köŋülimin yürekimin ertiŋü tepretdi titretdi** "(onun güzelliği) aklımı fena halde karıştırdı ve kalbim daha hızlı atmaya başladı" (TT. X 38, TT. X 451, TT X 465, TT X 502) **/ öz konuk yürekde bolur** "kalpte ruhun pozisyonu" (TT VII 21, 6; TT VII 13; TT VII 25, 3) **/ yürek sıkılmak tın buzmak** "kalp hastalığı ve solunum rahatsızlığı"(HI 3, 5) **yürek *al-kalb*** "kalp"**/ yüreklig al- *baṭal dū kalb*** "cesur- cesur yürek" (Kaş. III 18) **/ yardı meniŋ yürek** "(onun güzelliği) kalbimi parçaladı" (Kaş. III 33, 15) **/ boḍun basgukaög kerek ham yürek** "insanları baskına uğratmak için zekâ ve cesaret gerekir" (KB 217) **/ alp yürek** "cesaretli kalp(bir savaşçı)" (XII, KBVP, 51) (Clauson, 1972, s. 965).

1.2.2. Mahmūd al-Kāšγarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk)'te "Sevgi"İfadesi Taşıyan Sözcükler

1.2.2.1. Mahmūd al-Kāšγarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk) III "Konu İndeksi"bölümünde incelediğimiz sözcükleri de içeren şu kavramlar yer alır:

"Doğa" başlığı altında "Işık ve karanlık" maddesinde "ışık" için **yarukluk** sözcüğü verilmiş anlam olarak da "güneşin göründüğü çizgi" açıklaması yer almıştır, ayrıca "**yaru-**, yaldri-, yoldri- ve yaşna-" fiilleri de bu madde altında sunulmuştur (Dankoff- Kelly, 1985, s. 248).

"Ateş yakma, eritme, haşlama vb." ifadeler için "tamtur-, **yaktur**-" fiilleri verilir (Dankoff-Kelly III, 1985, s. 249).

"İç organlar ve sıvılar" başlığı altında "kalp" maddesinde "**yürek, köŋül** ve öz" sözcükleri verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 252).

"Toplum - Akrabalık" başlığı altında "akraba"maddesinde "**yāk, yaguk, yāk, yūk, yakin**, kadaş, uyuz, kāp, urug tarig "rahim arkadaşı"karındaş "sözcükleri verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 260).

"Yardım ve Arkadaşlık" başlığı altında "akrabalık bağları" maddesinde "kur-, yow-, **yaguk ula-**, "kalp birliği" maddesinde ise "**köŋüldeş**" sözcüğü verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 262).

"İnsan Özellikleri - Fiziksel Nitelikler" başlığı altında "parlak, neşeli" maddesinde "açuk, **körklüg**, yarp" sözcükleri verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 264).

"Zihinsel Nitelikler" başlığı altında "Bilgi, bilgelik, anlayış" maddesinde "bil-, bilig, bilge, bügü, teŋriken, teriŋ, oḍgar-, **köŋül**, ö-, ög, sag, uk-, ukuş-, us, usla-, aḍır-, aŋla" sözcükleri verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 265).

"Ahlaki Nitelikler" başlığı altında "iyi ve güzel" için "eḍgü ve **körklüg**" sözcükleri verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 265).

"Duygusal Nitelikler- Arzu, **Sevgi,** Ümit, İstek" başlığı altında, "kol-, küse-, tile-, **sew-**, isiglik" sözcükleri yer alır (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 265).

"Kabiliyet, Cesaret" başlığı altında "cesaret" için "sat, kezig, kür, **yüreklig, yüreklen**" sözcüklerine yer verilir. (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 266).

"Yemek, Beslenme, kusmak" başlığı altında "kus-, oki-, **köŋül bulgan-**" ifadelerine yer verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 266).

"Aktiviteler- Çeşitli Eylemler" başlığı altında "Yaklaşma" maddesinde "**yak-, yagu-**" fiillerine yer verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 267).

"Bölmek, Kırmak, Ezmek" başlığı altında "bölmek" anlamıyla "**yar-,** yer-, argūla-" sözcüklerine, "kesilmiş" anlamıyla ise "biçgil, biçilgen, toplūk, irük, yerük, **yaruk**" sözcüklerine yer verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 269).

"Aramak, bulmak" başlığı altında "aramak, araştırmak" için "irte-, iste-, **tile-**, kerekle-" fiillerine yer verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 269).

"Soyutlamalar- Çeşitli İlişkiler" başlığı altında, "Mesafe" maddesinde "Yakın" için "**yakin, yaguk**" sözcüklerinin verildiği görülür (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 272).

"Miktar" başlığı altında, "artış" için "üklit-, uglit-, **art-, artuk**, üsteg" sözcüklerine yer verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 272).

"İyi, güzellik, kolaylık" maddesinde "İyi" için "eḍgü, **yahşi, yeg**" sözcüklerine; "güzellik"için ise "**körk**" sözcüğüne yer verildiği görülür (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 273).

"İlişki Terimleri" başlığı altında "altin, astin, asra, isra, aşnu, için, üstün, naru, tapa, **yeg**" sözcüklerine yer verilir (Dankoff- Kelly III, 1985, s. 274).

1.2.2.2. Mahmūd al-Kāšγarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk) III "Şiir İndeksi" bölümünde "sevgi" maddesinde incelediğimiz sözcükleri de içeren şu dörtlükler yer alır:

yigla-: yelgin bolup barduki/ **köŋlüm** aŋar baglagu / koldim erinç kadgura / eşim uḍu yıglayu (Dankoff- Kelly III, 1985, 579 V, s. 295).
aŋar: aydim aŋar **sewük**/ bizni tapa nelük / keçtiŋ yāzi kerik / kirlār eḍiz beḍük (Dankoff- Kelly III, 1985, 59 V, s. 296).
emgek: aydi sening ūḍu / emgek telim mḍu / yumşar katig ūḍu / **köŋlüm** saŋa yügrük (Dankoff- Kelly III, 1985, 68 V, s. 296).
yelwi: yelwin anig közi / yelgin anig özi / tolun āyin yüzi / yardi meniŋ **yürek** (Dankoff- Kelly III, 1985, 458 V, s. 296).
belgür-: kizlep tutar **sewüklük** / aḍriş küni belgürer / başlig közüg yapsama /yāsi aning sawrukar (Dankoff- Kelly III, 1985, 353 V, s. 301).
sizgur- : **köŋli** köyüp kāni kurip / agzi açip katgurar / sizgurgalir üḍigler / essiz yüzi burkurār (Dankoff- Kelly III, 1985, 360 V, s. 301).
öz: bardi közüm **yarūki** / aldi özüm konuki / kanda erinç kanmki / emdi ūḍmn āḍgurūr (Dankoff- Kelly III, 1985, 36 V, s. 301).
üḍmg: üḍmg mmni komitti / sakinç maŋa yomitti / **köŋlüm** aŋar emitti / yüzüm menig sargarūr (Dankoff- Kelly III, 1985, 47 V, s. 302).
argur-: **köŋlüm** aŋar kaynayu / içtin aŋar oynayu / keldi maŋa boynayu/ oynap mini argurūr **(Dankoff- Kelly III, 1985, 120 V, s. 302).**
tutun-: üḍig otm tutunup / öpke **yürek** kagrulūr (Dankoff- Kelly III, 1985, 339, s. 302).

kördi meni emleyü / bakti maŋa imleyü / kaldim **köŋül** tumliyu / kaḑgu meni turgurur (Dankoff- Kelly III, 1985, 573 V, s. 302).

1.3. Günümüz Türkiye Türkçesinde "Sevgi" İfadesi Taşıyan Sözcükler

Recai Cin'in hazırlamış olduğu **Kavramlar Dizini** adlı çalışmada "sevgi" başlığı altında geçen kavramlar şunlardır: *sevgi, sevda, muhabbet, aşk, âşıklık, tutkunluk, vurgunluk, meftunluk, teveccüh, meyl, alaka, aşıkdaşlık, sevecenlik, şefkat, düşkünlük, kalp ağrısı, gönül bağı, gönül belası, narkislik, narkisizm, melankoli, karasevda, sevgili, yar, dost, maşuk, maşuka, canan, muhip, muhibbe, nigar, sevük, habip, sevdalı, sevdik, sevdicek, gözde, ilk göz ağrısı, belalı, aziz, muazzez, kıymetli, ciğerpare, gözbebeği, aftos (or.) sevdalı, aşık, aşıkdaş, tutkun, vurgun, meftun, üftade, meclup, meshur, aşüfte, düşkün, baygın, aşıklı, müşfik, hamiyetli, gönül delisi, gönül acısı, aşna fişne, şıpsevdi, bibliyoman, sevmek, üstüne titremek, üzerine titremek, gözlerinin içine bakmak, kul kurban olmak, gözbebeği gibi sevmek, hoşlanmak, sevişmek, sevablamak, sevda çekmek, sevdaya düşmek, gönül çekmek, aşık olmak, kanı kaynamak, gönül vermek, gönül bağlamak, alakalanmak, nail olmak, gönlü akmak, gönlü çekmek, gönlü çekilmek, gönlünü kaptırmak, tutulmak, vurulmak, meftun olmak, yanıp tutuşmak, bayılmak, tapınmak, perestiş etmek, abayı yakmak (ar.) āşıkdaşlık etmek, kur yapmak, gönül eğlendirmek, aşna fişne olmak, oynaşmak, mecimeği fırına vermek, deli bayrağı açmak, merak getirmek, flört etmek, bkz. istemek hoşlanmak* (Cin, 1971 II, s. 686- 687).

Aynı çalışmada araştırmacı "sevim" başlığı altında şu kavram başlıklarına yer verir: *sevim, sevimlilik, duygudaşlık, sempati, alım, çekim, cazibe, albeni, gelgel, alımlılık, çekicilik, şeytan tüyü, büyü, yıldız barışıklığı, sevimli, çekici, cazip, cazibeli, şirin, alımlı, sempatik, duygudaş, göz alıcı, sıcakkanlı, kanı sıcak, yüzü sıcak, çitlembik gibi, çıtı pıtı, cana yakın, tonton, nazenin, şeker (mec.)hoş, cici, gelgelli, sevgisini kazanmak, teveccühünü kazanmak, muhabbetli, gözüne girmek, göze girmek, göz almak, sevilmek, gözde olmak, kanı kaynamak* (Cin, 1971 II, s. 688).

Recai Cin, "sevinç" başlığı altında şu kavramları sunar: *sevinç, memnunluk, memnuniyet, meserret, sürur, şetaret, beşaret, erim, şenlik, müjde, sava, hamt, şükür, sevinmek, kwanmak, memnun olmak, sevinç duymak, keyfi gelmek, gözleri parlamak, içi gülmek, yüzü gülmek, bayram etmek, çalmadan oynamak, etekleri zil çalmak, zilsiz oynamak, teller takınmak, göbek atmak, kınalar yakmak, düğün bayram etmek, ağzı kulaklarına varmak, deli olmak, içi yağ bağlamak, yüreği yağ bağlamak, külahını havaya atmak, gülmek, sevinçli, memnun, mesrur, kwançlı, şetaretli, müteşekkir bkz. gülmek* (Cin, 1971 II, s. 688-689).

Gönül Erdem Nas **Bartın Ağızlarının Tematik Sözlüğü** başlıklı çalışmasında "sevgi"yi sosyal duygular arasında bir kavram olarak gösterir ve şu ifadelere yer verir*: - Arkadaşlık, arkadaş, düşmanlık, nefret, sevgi, sevgi- yakınlık gösterme, evlilik, evlenmeme (ruhban sınıfı), boşanma ve dullu*k (Nas, 2019, s. 104).

Nas, aynı kavram alanı için şu sözcük ve tanımlamalara değinir: *akın- : özenmek; meyletmek, gönül vermeki sevmek / arıcanım: "canım"anlamında kullanılan bir sevgi seslenmesi / da: va : "Sevgili, yavuklu"/ durukmaç: acıktığında herhangi bir evin kapısına gelip ilgi gösterildiğinde o evden ayrılmak istemeyen sahipsiz / yangun: sevgili / yalabuk / yalamuk: güzel, yakışıklı, sevimli* (Nas, 2019, s. 105).

Aynı çalışmada "sevgi - yakınlık gösterme" başlığı altında ise şu kavram ve tanımları sunar: *hapış et- : Bir kişiye içten, sıkı sıkı sarılmak / işmar: hoşa gitmek için yapılan*

davranış, cilve / musmulla-: "sevgi veya hınç alma amacıyla birinin yüzünü, ağzını, burnunu avuçlayarak sıkıştırmak / sorakla- : 1. (?) Birini şapır şupur öpmek (Nas, 2019, s. 105).

1.4. Harezm Türkçesi Hakkında Genel Bilgi

Caferoğlu "Türk Dili Tarihi" adlı eserinde "Harezm İli Şivesinin Doğuşu" başlığı altında Moğol öncesi Harezm Türkçesi'nin "Oğuz-Kıpçak" eğilimli olduğunu, daha sonraları ise Kıpçak Türkçesi etkisi ile içerisine Karluk-Uygur unsurlarını alarak Moğollar devri Altın-Ordu Türkçesine maledilmiş olduğunu, Harezm'in yayılması ve güçlenmesi ile Oğuz-Kıpçak Türkçesi etkisinin arttığını, bu durumun yerli dilin gelişmesine yardımcı olduğunu söyler. Tizenhauzen tarafından yayımlanan Altın-Ordu'ya ait vesikalara bakarak, Kıpçak sahasındaki Moğolların, çok kısa zamanda yerli halk içinde erimeye başladığını belirtir, bunun kanıtı olarak da -XIV. yüzyılda Cuci ulusunda, Moğol dili yerine Kıpçak-Oğuz şivesi unsurlarını içerisine alan edebî bir Türkçe ile zengin bir edebiyatın meydana getirilmiş olması- nı gösterir (Caferoğlu, 1984, s. 106).

Agāh Sırrı Levend "Ali Şir Nevāi Divanlar ile Hamse Dışındaki Eserler" başlıklı çalışmasında, Harezm Türkçesi'nin belli bir dönem Türkçesine ad olarak kullanılmasının ilk kez -Alî Şîr Nevāyi'nin Mecālisü'n-Nefāyis adlı eserinde, Harezmli bilgin Hüseyin Harezminin Kaside-i Bürde'ye Harezm Türkçesi ile şerh yazdığını söylemesiyle- mümkün olduğunu dile getirir (Levend,1968, s. 72).

Samoyloviç "Orta Asya Türk Yazı Dili" içerisinde "Harezm Türkçesi"nin özel bir dönem teşkil ettiğini ilk kez tespit eden kişidir. Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Harezmi'nin Muḥabbet-nāme'sini esas alarak bu dönemi üçe ayırmıştır: 1. Karahanlı (Hakaniye Türkçesi) (XI-XII. yy), 2. Oğuz-Kıpçak Dönemi (XIII-XIV. yy), 3. Çağatayca Dönemi (XV-XX. yy. başları) (Samoyloviç, 1928, s. 21).

Fuad Köprülü ise Kışāṣü'l-Enbiyā, Muḥabbet-nāme ve Kutb'un Hüsrev ü Şirin'ini Çağatay Edebiyatının ilk ürünleri olarak değerlendirmiştir (Köprülü, 1988: 278).

Aysu Ata "Kışāṣü'l-Enbiyā "adlı çalışmasında "Harezm Türkçesi" hakkında bize şu bilgileri verir: *Harezm Türkçesi, XI-XII. yüzyılda gerek etnik yapı gerekse siyasî hayat bakımından Türkleşen Harezm bölgesinde Oğuz, Kıpçak, Kanglı boylarının yerleşik hayata geçmelerinin sonucu olarak Türk dilinin doğu kolunu teşkil eden Karahanlı (=Hakaniye) Türkçesi temelinde, güney-batı kolunu teşkil eden Oğuz Türkçesi ve kuzey-batı kolunu teşkil eden Kıpçak Türkçesinin bu bölgede iyice karışıp kaynaşmasından oluşan Türkçeye verilen addır. Böylece halkın etnik yapısı gibi bu bölgenin dili de karma bir şekil almıştır* (Ata, 1997, s. XXII).

1.5. Nehcü'l- Ferâdîs ve Nüshaları

Eckmann, "Nehcü'l-Ferâdîs- I Tıpkı Basım" başlıklı çalışmasının önsözünde Nehcü'l-Ferâdîs ile ilgili bize şu bilgileri verir: *Kırk hadis türünde mensur ve hacimli (Yeni Cami nüshası 444 sayfa) bir eserdir. Dört bab ve kırk fasıldan oluşur. Her fasıl bir hadisle başlar. Hadisin Türkçesi verildikten sonra "tanınmış İslâm âlimlerinin eserlerinden o hadisin manasını aydınlatacak mahiyette mütalâalar ve hikâyeler"nakledilir; başka hadis ve âyetlerle de konu açıklanmaya çalışılır* (Eckmann, 1995, s. VII). *Birinci bab, Hz. Muhammed'in faziletleri ve hayatıyla ilgilidir. Vahiy, Me-dîne'ye göç, mîraç ve peygamberin ölümü bu babda yer alır. İkinci bab; dört halife, ehl-i beyt (Hz. Fâtıma, Hasan, Hüseyin) ve dört mezhep imamı hakkındadır. Üçüncü bab, Allah'a yaklaştıracak ameller hakkındadır.*

Namaz, zekât, oruç, hac, anne babaya hizmet, helâl yemek, sabır vb. iyi işler bu babda anlatılır. Dördüncü bab, Allah'tan uzaklaştıran kötü ameller hakkındadır. Haksız olarak kan dökmek, zina, içki, tekebbür, yalan, dünyayı sevmek, riyâ, kin ve haset, gurur ve gaflet gibi kötü işler bu bab içinde yer alır. Eserin Türkçe adı Uştmahlarnıŋ Açuk Yolı'dır; "Cennetlerin Açık Yolu"anlamına gelmektedir. Bu isim eserin yazılış amacını da göstermektedir. Nehcü'l-Ferâdîs'in yazarı Mahmud bin Ali'dir; Harezm'in Kerder şehrindendir. 1360'ta ölmüş, eserini 1358'den önce yazmıştır (Eckmann, 1956, s. IV).

Aynı çalışmada **Eckmann** Nehcü'l-Ferâdîs'in yazım özellikleri hakkında; 444 sayfalık yazmanın en önemli özelliklerini -harekeli olması, kapalı e'lerin üstün ve y ile gösterilmesi- biçiminde açıklar. Nehcü'l-Ferâdîs'in bilinen diğer yazmasının, Kırım nüshası olduğunu, bu nüshanın da 1928'de Bahçesaray'da bulunmuş, Yalta Müzesi için satın alınmış ve 1930'da müzenin müdürü Yakub Kemal tarafından bir risaleyle tanıtılmış olduğunu söyler. Kırım nüshasının da Yeni Cami nüshası gibi harekeli ve okunaklı olduğunu; fakat sadece birinci ve ikinci babları içine aldığını belirtir. Kırım nüshasına ait 549 sayfalık yazmanın 1390'da Kasım bin Muhammed tarafından istinsah edildiğini, ayrıca nüshanın 18. yüzyılda Kırım sarayı mensuplarından Muhammed Şah'ın hususî kütüphanesinde bulunmuş olduğunu dile getirir (Eckmann 1956, s. V-VII).

Zeki Velidi Togan, "Harezm'de Yazılmış Eski Türkçe Eserler"adlı çalışmasında Nehcü'l-Ferâdîs ile ilgili olarak Kuzey Türkleri tarihçilerinden Şehabeddin Mercâni'nin "Müstefadü'- Ahbâr" adlı tarihinde, Altın Ordu Sahasına mensup eserler arasında Nehcü'l- Ferâdîs adlı eserin varlığına ilk olarak işaret edilmiş olduğundan, bu nüshanın kaybolduğundan; fakat kendisi tarafından Yeni Cami Kütüphanesi'nde yeni bir nüsha bulunduğundan bahseder ve bu nüshanın 1310 tarihinde Kerderli Mahmud bin Aliyyü's-Sarâym tarafından yazıldığını dile getirir (Togan, 1928, s. 331) .

Fuad Köprülü "Türk Edebiyatı Tarihi"adlı çalışmasında, müellifin naklettiği rivayetlerin Harezmli âlimlere ait olmasından ötürü, Nehcü'l- Ferâdîs'in Harezm'de yazılmış olduğunu ileri sürer (Köprülü, 1986, s. 293).

Caferoğlu "Türk Dili Tarihi"adlı çalışmasında, araştırmacıların, -Nehcü'l- Ferâdîs'in konusu itibariyle didaktik özellik göstermesinden kaynaklı olarak edebî kıymetinin Kısasü'l-Enbiyâ'ya göre az olduğunu düşündüklerinden- bahseder (Caferoğlu, 1984, s. 106).

Mercâni "Müstefadü'l-Ahbâr Fi Ahvâl-i Kazan ve Bulgar"adlı eserinde Nehcü'l- Ferâdîs'in nüshaları hakkında bize şu bilgileri verir: Şimdiye kadar Nehcü'l-Ferâdîs'in birkaç nüshası bulunmuştur. Bunlardan üçü Kazan'dadır (Mercâni, 1897, s. 16).

Yakub Kemal "XIV. Asır Türk-Tatar Lisanı Abidesi Nehcü'l-Ferâdîs" adlı çalışmasında Yalta Şark Müzesi'nde yer alan nüshayı incelemiştir (Kemal 1930).

Janos Eckmann'ın eserin tıpkıbasımı üzerindeki çalışması **Semih Tezcan** ve **Hamza Zülfikar**'ın düzeltmeleriyle Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır (1995). Eserin dizin ve sözlüğünü ise Aysu Ata hazırlamıştır (Ata, 1998).

Ali Fehmi Karamanlıoğlu "Nehcü'l-Ferâdîs'in Dil Hususiyetleri" başlıklı dört makale yayımlamıştır. Nehcü'l-Ferâdîs'in Türk dili tarihindeki önemini ve dil hususiyetlerini ortaya koyması bakımından önemlidir (Karamanlıoğlu, 1968, 1969, 1970, 1971).

2. BULGULAR

2.1. Köngül (Gönül, yürek; hafıza, akıl)

139 örnekte "gönül, yürek"anlamında kullanılmıştır:

- Ol Huneyn yeri tar boldı sizlerke kėng erken, (Arap harfli) yüz çewürdüngüz (13) hezmmet bolgan halda (Arap harfli) andın song **köngül** koptı ėndürdi Hak teālānıng resūlı (14) üze. - *Huneyn şehri büyükçe bir yer ıken, sizlere dar geldi, yenilgiye uğradığınız anda yüz çevirdiniz, ondan sonra Hak Teālā'nın gönlü peygamberinin üzerine yöneldi. (***NF**, 74-13)
- Ol kubba içinde **köngül** tilegen taāmlar zāhir boldı. İbrahim peygāmbār'as ol kubba içinde kırk kün olturdı. *-O kubbenin içinde gönlünün istediği yiyecekler meydana çıktı. İbrahim Peygamber o kubbe içinde kırk gün oturdu. (***NF**, 218-1)
- İbnü Abbās razhu aydı kim ėkki rekât namaz kılmak tefekkür birle takı (2) **köngül** hazirlıkı birle yaḫşırak turur. *-İbnü Abbās, şöyle söyledi: "Gönülden isteyerek, düşünerek (hakkını vererek) namaz kılmak daha iyidir (tercih edilendir)*". (**NF**, 244-2)
- Kimerse namaz içinde **köngül** ḥāżirlıkı bulayın tese takı nefs vesvesesini takı (6) Şeyṭānnıng vesvesesini mėning birle bolmasun tėse, kayu neerse kim köngülke sėwüglügrek turur. *-Kim namazı gönülden (dosdoğru) kılmak ister, nefsinin ve şeytanın kuruntusundan kurtulmak isterse, (bu) kim olursa olsun daha iyi bir şey yapmış olur. (***NF**, 244-5)
- Kayu **köngül** kim öz (3) nefsi birle müteallik bolsa, ol köngül mėndin maḥcūb turur, tėdi. *-Hangi gönül, nefsiyle meşgul olursa, o gönül, utanmalıdır. (***NF**, 301-2).

Diğer örnekler için bkz. : *(***NF**, 411-17), *(***NF**, 262-16), *(***NF**, 309-17), *(***NF**, 409-5), *(***NF**, 61-5), (**NF**, 244-6), (**NF**, 211-4), (**NF**, 212-4), (**NF**, 111-17), *(***NF**, 244-7), *(***NF**, 245-6 /7), *(***NF**, 244-10), *(***NF**, 429-6), *(***NF**, 7-8), *(***NF**, 28-9), *(***NF**, 29-7), *(***NF**, 57-15), *(***NF**, 89-12), (**NF**, 91-14), *(***NF**, 106-14), *(***NF**, 107-16), *(***NF**, 107-7), *(***NF**, 108-1), *(***NF**, 112-16), *(***NF**, 158-1), *(***NF**, 179-4), (**NF**, 196-3), *(***NF**, 258-9), *(***NF**, 286-7), *(***NF**, 289-17), *(***NF**, 367-3), (**NF**, 440-4), *(***NF**, 9-8), *(***NF**, 9-9), (**NF**, 76-11), *(***NF**, 91-14), *(***NF**, 100-4), *(***NF**, 192-1), *(***NF**, 438-2), *(***NF**, 238-8), *(***NF**, 376-1), *(***NF**, 413-15), (**NF**, 438-7), *(***NF**, 114-7), (**NF**, 114-10), *(***NF**, 182-9), *(***NF**, 262-3), *(***NF**, 406-7), *(***NF**, 428-1), (**NF**, 243-13), (**NF**, 248-2), *(***NF**, 378-7), *(***NF**, 406-15), *(***NF**, 8-13), *(***NF**, 9-5), *(***NF**, 53-15), *(***NF**, 62-17), *(***NF**, 63-6), *(***NF**, 72-12), (**NF**, 86-7), *(***NF**, 103-12), *(***NF**, 192-11), *(***NF**, 199-3), *(***NF**, 200-6), (**NF**, 233-5), *(***NF**, 235-2), *(***NF**, 247-12/ 13), *(***NF**, 299-1), *(***NF**, 303-8), *(***NF**, 309-5), *(***NF**, 330-1), *(***NF**, 351-4), *(***NF**, 351-5), *(***NF**, 351-6), *(***NF**, 354-8), *(***NF**, 354-11), *(***NF**, 375-7), *(***NF**, 386-11), *(***NF**, 411-16), *(***NF**, 429-5/6), *(***NF**, 430-12), *(***NF**, 112-10), *(***NF**, 185-16), *(***NF**, 264-11), ***(NF,** 294-9), *(***NF**, 325-12), (**NF**, 336-3), *(***NF**, 351-4), *(***NF**, 401-13), *(***NF**, 429-4), *(***NF**, 20-13), *(***NF**, 70-16), *(***NF**, 164-6), *(***NF**, 166-11), *(***NF**, 192-7), (**NF**, 208-12), *(***NF**, 212-4), (**NF**, 325-5), (**NF**, 330-15), *(***NF**, 350-16), ***(NF**, 402-15),* *(***NF**, 440-5), *(***NF**, 181-15), *(***NF**, 199-9), . *(***NF**, 227-15), *(***NF**, 288-13), *(***NF**, 371-6), ***(NF**, 393-4),* *(***NF**, 420-10), (**NF**, 427-15), *(***NF**, 73-14), *(***NF**, 244-9), *(***NF**, 294-10), (**NF**, 419-1), - *(***NF**, 427-12), *(***NF**, 435-3), *(***NF**, 394-5), *(***NF**, 76-7), *(***NF**, 417-4), *(***NF**, 318-11), ***(NF**, 366-8),* *(***NF**, 388-5), *(***NF**, 402-6), *(***NF**, 414-6), ***(NF**, 116-9),* *(***NF**, 380-10), *(***NF**, 319-4), *(***NF**, 65-14), *(***NF**, 291-10), *(***NF**, 118-4), *(***NF**, 266-3), *(***NF**, 350-13), *(***NF**, 411-17), (**NF**, 64 -1; 248-5), (**NF**, 403 -1)

35 örnekte "hafıza, akıl"anlamlarında kullanılmıştır:
- Ömerning gayratı, künilemeki **könglümke** tüşti ėrse, kirmedim tėdi-*Ömer'in kıskançlığı aklıma gelince, girmedim dedi. (***NF**, 65-6)
- Kaçan kim Hak teālā ḥazratınga tikilsem, takı ṭāat ve ibādat kılsam, ol (14) yazuknı **könglümke** tüşürür-mėn. *-Ne zaman Tanrı huzuruna çıksam ve ibadet etsem, o günahı aklıma getiririm. (***NF**, 369-14)

- Ol sāat kim mėn türüni bıraktım, **könglümke** andag tüşti kim: Ey miskmn, (9) sen abuşka boldung. -*Ben tarım aracını bırakınca, aklıma şöyle geldi: Ey fakir (kişi) sen yaşlandın.* (**NF**, 435-8)
- Tangrı teālā sanga tiriglik bėrse, kişike muḥtāc bolmagıl, tėp **könglümke** tüşti ėrse, yana işleyü (14) başladım. -"*Tanrı sana sağlık versin, kimseye muhtaç olma"diye aklıma gelince, yine çalışmaya başladım. (***NF**, 435-13)
- Mėnim **könglümde** andag keçti kim bu ėkegü Cebreil takı Mikāil (6) bolgaylar ‘ahimas tėp. -*Aklımdan şöyle geçti: Bu ıkisi Cebrail ve Mikail'dir. (***NF**, 103-5)

Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 158-7) (**NF**, 360-3)(**NF**, 375-3) (**NF**, 396-4) (**NF**, 420-6) (**NF**, 204-13)(**NF**, 60-5) (**NF**, 325-13) (**NF**, 248-9) (**NF**, 284-2) (**NF**, 320-5) (**NF**, 375-1)(**NF**, 245-10)(**NF**, 247-5)(**NF**, 247-6) (**NF**, 429-6)(**NF**, 50-15) (**NF**, 221-17)(**NF**, 237-16)(**NF**, 264-13) (**NF**, 264-15)(**NF**, 367-13) (**NF**, 367-16) (**NF**, 369-16)(**NF**, 95-5) (**NF**, 123-14) (**NF**, 247-4) (**NF**, 325-1) (**NF**, 401-7) (**NF**, 397-9, 397-10)

2.2. Sėvmeklik (Sevmek)

1 örnekte geçer. "Dünyayı sevmek"anlamında kullanılmıştır:
- Bu dünyanı **sėwmeklik** sebebidin cümle maşiyet bizlerdin (10) keldi. - *Bu dünyayı çok sevdiğimiz için bütün günahlar bizim tarafımızdan işlendi, (kötülükler bizden geldi)* (**NF**, 395-9)

2.3. Sėwgüçi (Seven)

1 örnekte geçer. "Tanrı için sevmek"anlamında kullanılmıştır:
- Tangrı üçün **sėwgüçiler** tururlar takı kimni kim yigrenseler, Tangrı üçün yigrençüler tururlar. -*Kimi sevseler, Tanrı için severler, kimden uzaklaşsalar, Tanrı için uzaklaşırlar. (***NF**, 308-13)

2.4. Sėwüglüg (Sevgili, dost, hoşa giden, iyi, istenilen, sevilen)

1 örnekte "Dünyayı sevmek"anlamında kullanılmıştır:
- Takı cümleke **sėwüglügrek** bu dünyā turur, takı (8) cümle ḫaṭālarnıng başı hem bu dünyā maḥabbatı turur. - *Tüm halka du dünya sevgisi daha hoş gelir; (ama) tüm hataların en büyüğü bu dünya sevgisidir. (***NF**, 244-7).

19 örnekte "Sevgili, dost, hoşa giden, iyi, istenilen, sevilen"anlamlarında, manevi yönden kullanılır:
- Takı hėç amel yok Hak teālā ḫazratınga **sėwüglügrek** açlıkdın takı suwsalıkdın- *Tanrı huzurunda (Tanrı için) aç ve susuz kalmaktan daha hoşa giden bir şey yoktur. (***NF**, 265-16)
- Ey enṣārmlar, sizler könglümke andag **sėwüglüg** turur-siz kim cümle ḫalāyık bir yolga (11) kirseler, mėn ol ḫalāyıknı kodup enṣārmlar yolınga kirgey-mėn. - *Ey din için yardımcı olanlar, ben de halkın içinde olmayı bırakıp, sizin yolunuza gireceğim. (***NF**, 76-10)
- Mundın ziyāda ögrenmek **sėwüglüg** turur velikin farmza ėrmez- *Bundan daha fazlasını öğrenmek, daha çok hoşa gider ama (bu) farz değildir. (***NF**, 230-12)
- Sizlerde biringizke **sėwüglügrek** (10) bolgay ewi barkıdın, oglı kızıdın takı ne kim katında bar māl tawardın cümledin, **sėwüglügrek** bolgay. - *Sizlerden birinizde, ev ve barktan, oğul ve kızdan, tüm mal mülkten daha çok hoşa giden bir şey olacaktır. (***NF**, 77-9 / 10)
- Eger bu ḫalāyık mėnim yolumça yörimiş bolsa erdiler (5) manga ingen **sėwüglüg** bolgay erdiler. - *Bu halk benim yolumda yürümüş olsaydılar, benim tarafımdan daha çok "sevilen"olacaktılar. (***NF**, 275-5)

Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 68-16)(**NF**, 69-1) (**NF**, 76-5) (**NF**, 138-1)(**NF**, 159-17)(**NF**, 160-4)(**NF**, 181-10)(**NF**, 242-16) (**NF**, 244-6) (**NF**, 275-7) (**NF**, 295-14) (**NF**, 318-9) (**NF**, 411-17) (**NF**, 143-1)

2.5. Sėwünç (Sevinç)

1 örnekte görülür. "Beşeri duygulara ait sevinç"anlamında maddi bakımdan ele alınır:

- İlm içinge ingen tering kirgey-sen, tėdi ėrse, Abu Hanmfening (7) könglinge **sėwünç** takı şādmlık kıldı. -*"İlmin içine çok derin olarak gireceksin"diyince, Ebu Hanife'nin gönlüne sevinç ve mutluluk geldi.* (**NF**, 192-7)

2.6. Tilek (Dilek, istek, arzu)

2 örnekte görülür. "Tanrı'dan dilemek"anlamında kullanılır:

- Kaçan kim mummn ve musulmān kul ol sāatka muvāfık (313) (1) bolsa takı ol sāat içinde Hak teālādın edgülük tilese Hak tvt hėç red kılmadın **tilekini** ruzm kılur. - *Hangi inançlı kul, o saatin farkında olup, o vakitte Tanrı'dan iyilik isterse, Tanrı onu hiç reddetmeden dileğini yerine getirir.* (**NF**, 313-1)

- Hak teālādın mumin musulmān kul **tilekini** tilese, ėlbette Hak teālā ol **tileklerini** ruzm kılur. - *İnançlı kul Tanrı'dan dileğini yerine getirmesini istese, elbette ki Tanrı onun dilediklerini yerine getirir.* (**NF**, 313-3)

2.7. Körklü (Güzel)

1 örnekte görülür. "Maddi"anlamda kullanılır:

- Neme **körklü** cevab aydı, tėp medḥ kıldılar. - *Ne kadar güzel bir cevap verdi diyerek-, onu övdüler.* (**NF**, 189-8)

2.8. Körklüg (Güzel)

18 örnekte "dünyevi veya somut varlığa yönelik güzellik"anlamında maddi bakımdan ele alınır:

- Bizke bir konuk keldi (15) ingen mübārek konuk, **körklüg** yüzlüg süçüg sözlüg orta bodlug kimerse ėrdi. - *Bize bir misafir geldi çok mübarek olan bu misafir güzel yüzlü, tatlı sözlü, orta boylu bir kişi idi.* (**NF**, 22-15)

- Körer-mėn, bir muaẓẓam sarāy kızıl (14) altundın, ileginde çimgenler, **körklüg** daraḫtları (bar) kuşları birle. - *Önünde çimenler, güzel ağaçlar ve kuşlar olan kızıl altından yapılmış kusursuz bir saray görüyorum.* (**NF**, 64-14)

- Yana uçtmaḫka teferrüc kılu yüriyür erken bir gāyat (4) **körklüg** köşk kördüm. - *Yine cenettte dolaşırken, çok güzel bir kuş gördüm.* (**NF**, 65-4)

- Yana bir cāriya körer-mėn, begāyat (9) **körklüg** -*Yine son derece güzel bir hizmetçi görüyorum.* (**NF**, 65-9)

- Mirāc tüninde uçtmaḫda Asiya (17) ḫatunnung köşki yanında yana bir köşk kördüm gāyat **körklüg** ẓarmf. - *Miraç gecesinde, cennette Asiye Hatun'un köşkünün yanında son derece zarif olan bir köşk daha gördüm.* (**NF**, 165-17).

Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 166-2) (**NF**, 207-3) (**NF**, 208-16)(**NF**, 213-5) (**NF**, 218-11) (**NF**, 252-5) (**NF**, 320-10) (**NF**, 371-7)(**NF**, 372-2) (**NF**, 360-14/16 /17)(**NF**, 372-1) (**NF**, 439-10) (**NF**, 236-6)

8 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:

- Tört (7) yanında **körklüg** daraḫt (lar) bolur, akar arıklar bolur takı çimgenler çiçekler bolur. - *Dört yanında güzel köşkler, akan nehirler, çimenler ve çiçekler vardır. (***NF**, 353-7)
- Ey yigit, yunugungnı **körklüg** kılgıl. - *Ey genç, abdestini düzgün al!. (***NF**, 200-8)
- Hak tebāraka (9) ve teālā dünyāngnı takı aḫmratıngnı **körklüg** kılgay, tėdi. - *"Tanrı dünyanı ve ahiretini güzel kılacak"dedi. (***NF**, 200-9)
- Yā Rebbi, song ḫālımnı **körklüg** kılgıl, dünyādın mėni mmān ve islām (9) üze çıkargıl. - *Ey Tanrı, (ölmeden önce) son halimi güzel kıl, beni dünyadan -inançlı ve İslam dinine bağlı olarak - ayır. (***NF**, 275-8)
- Kayu mummn kim kılıknı **körklüg** kılsa takı ḫalāyık birle ḫoş muāmilat kılsa, Hak tvt ol kulga (16) uçtmaḫnıng yüksek yerine ew binā kılu bergey. - *Hangi inanan, huyunu güzel kılar ve halk arasında güzel davranırsa, Tanrı o kula cennetin yüksek yerinde ev kurup verecektir. (***NF**, 383-15).
Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 324-8) (**NF**, 323-10) (**NF**, 417-10)

2.9. Yaḫşı (İyi, güzel; çok)

66 örnekte "iyi, güzel"anlamında kullanılır:
- Yā Resulallāh, bir oglak turur takı tört batman arpa etmeki turur tgdim ėrse (16) Peygāmbār ʿas aydı: ingen **yaḫşı** turur. - *"Ey peygamber, dört arpa ekmeği ağırlığında olan bir oğlak vardır"dediğimde, Peygamber şöyle söyledi: "Bu çok iyidir".* (**NF**, 28-16)
- Hoşluk bolsun (10) Muḥammedke, neme **yaḫşı** kelmek keldi!- *Muhammed'in hoşluğu daim olsun, o ne kadar güzel bir gelişti. (***NF**, 53-10)
- Manga ol kişining (3) ṣıfātını **yaḫşı** beyan kılgıl!- *Bana o kişinin yüzünün görüntüsünü, iyice(ayrıntılı bir biçimde) anlat!*(**NF**, 23-3)
- Abdullāh (12) atlıg kişi bar, ol Medmne yolların **yaḫşı** bilür. - *Abdullah denen o kişi, Medine'nin yollarını iyi bilir. (***NF**, 23-12)
- Bu Düreydni ėleteling kim bu ḥarb işini **yaḫşı** bilür üküş ḥarblar kılıp turur. - *Bu Düreyd denen kişiyi gönderelim; çünkü o savaş işinde uzmandır, çok sayıda savaşa girmiştir. (***NF**, 69-16)
Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 70-9) (**NF**, 112-16) (**NF**, 157-15)(**NF**, 182-8) (**NF**, 191-14) (**NF**, 192-4) (**NF**, 227-16) (**NF**, 252-17) (**NF**, 315-5)(**NF**, 333-8) (**NF**, 358-9) (**NF**, 359-1) (**NF**, 359-6) (**NF**, 359-13)(**NF**, 373-16)(**NF**, 387-15) (**NF**, 398-8)(**NF**, 426-5) (**NF**, 440-1/2)**NF**, 72-10)**NF**, 395-16) (**NF**, 114-6) (**NF**, 117-7) (**NF**, 220-13) (**NF**, 299-1).(**NF**, 329-15) (**NF**, 376-6) (**NF**, 57-10) (**NF**, 114-13) (**NF**, 312-1) (**NF**, 208-6) (**NF**, 16-8) (**NF**, 64-2) (**NF**, 69-5)**NF**, 69-11) (**NF**, 230-14) (**NF**, 230-17) (**NF**, 242-17) (**NF**, 244-2) (**NF**, 266-15) (**NF**, 266-16) (**NF**, 267-9)(**NF**, 296-6) (**NF**, 298-17) (**NF**, 321-7) (**NF**, 323-2) (**NF**, 333-11) (**NF**, 334-13) (**NF**, 344-1) (**NF**, 361-2) (**NF**, 378-2; 379-5) (**NF**, 379-5) (**NF**, 379-13) (**NF**, 389-13) (**NF**, 392-11) (**NF**, 392-12) (**NF**, 398-3) (**NF**, 398-4)**NF**, 403-15) (**NF**, 423-4) (**NF**, 375-1)

1 örnekte "çok"anlamında kullanılır:
- Abu Bekr takı könglidin Mustiḥ hakkınga tutgan kmnesini çıkardı takı antka (2) kefāret bėrdi takı Mustiḥka burunkıdın **yaḫşırak** iḥsān kılu başladı. - *Ebu Bekir, Mustih ile ilgili kalbinde tuttuğu kini terk etti ve ettiği yeminin kefaretini ödedi, Mustih'e öncekinden daha çok iyilik etmeye başladı. (***NF**, 419-2)

2.10. Yürek (Yürek, kalp)

1 örnekte "maddi"anlamda kullanılır:
- Yėtmiş ėkki yerde başlıg (10) boldı; takı bir ok agulug ėrdi kim **yürekinge** tegdi. - *Yetmiş ıki yerde yarası var oldu, ve bir zehirli ok kalbinde saplandı. (***NF**, 184-10)

2 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:

- Takı mübārek élgi (ni) yürekim köksüm üze koydı érse, **yürekimde** ḫafakān bar érdi. - *ve mübarek elini yüreğim ve göğsüm üzerine koyduğunda, yüreğimde sıkıntı vardı. (***NF**, 102-8)
- Yā Yusuf élgingni bir kata bu yürekim üze kodgıl kim (6) **yürekim** ārām kılsun. - *Ey Yusuf elini bir kez yüreğimin üzerine koy ki yüreğim rahata ersin. (***NF**, 361-5 / 6)

2.11. Yak (Yakın; yakın dost)

16 örnekte "yak"; "yawuk"ile birlikte"yakın dost"anlamında kullanılır:
- Hak teāla seni zāyi kılmagay anıng üçün kim sening edgü (11) ādatlarıng bar **yak** yawuknı sever-sen, yalgan sözlemez-sen. - *Senin, "yakın dostlarını sevmek ve yalan söylememek"gibi güzel huyların olduğundan ötürü, Tanrı sana zarar vermeyecektir. (***NF**, 8-11)
- Yā Muḥammed, **yak** yawuklarıngnı tamugdın kurtgargıl takı mummnlarka alçaklıg kılgıl. - *Ey Muhammed, yakın dostlarını cehennemden kurtar ve inananlara alçak gönüllülük nasip et. (***NF**, 16-13)
- Mén tugurdum tép aymagay-siz, takı **yak** yawuk ölmişte nevḥa kılmagay-siz. - *Ben doğurdum diye söylemeyeceksiniz ve yakın dostlar öldüğünde ağlamayacaksınız. (***NF**, 26-15)
- Medmne içindeki dervmşlerke ḫabar bérgil, cümlesinge yedürgil takı kelgen barganka **yak** yawukka cümleke bu aşdın (16) takı etmekdin héç taksmr kılmadın bergil tédi. - *"Medine içindeki dervişlere haber ver, onların tamamına yemek yedir ve oraya gelmiş olan yakın dostların hepsine bu yemekten ve ekmekten hiç eksıksiz ver"dedi. (***NF**, 29-15).

*Diğer örnekler için bkz. : (***NF**, 115-2) *(***NF**, 121-13) (**NF**, 209-8)(**NF**, 259-6)*(***NF**, 259-12) *(***NF**, 270-4) *(***NF**, 289-15)*(***NF**, 290-13)*(***NF**, 311-15)*(***NF**, 339-16) *(***NF**, 396-10) *(***NF**, 399-9)
2 örnekte "yak"; "yawukluk"ile birlikte "yakın dostluk"anlamında kullanılır:

- Bu uyam oglı Muḥammedke ḫalāyık üküş zaḥmat (14) (1) tegrü başladılar érse, **yak yawukluk** ḫakkını saklap katımga keltürdüm. - *Kardeşimin oğlu Muhammed'e halk çok fazla eziyet etmeye başlayınca, yakın dostum olma hakkına istinaden onu saklayarak makamıma getirdim. (***NF**, 14-1)
- Ol peygāmbār takı bu kimerse (3) arasında **yak yawukluk** bolgay. -*O peygamber ve bu kimse arasında yakın dostluk vardır. (***NF**, 151-3).

2.12. Yawuk (yakın; eş dost)

21 örnekte "yakın"anlamında ve "maddi"bakımdan kullanılır:
- Kaçan kim ol atlıg **yawuk** keldi érse, bildiler kim bizke kelür tép. - *O atlı (at üzerinde) olan dost geldiğinde, onun bize geldiğini anladılar. (***NF**, 20-14)
- Ménim ḫātırımka andag (14) kelür kim Muḥammed bu **yawuk** yerde turur. - *Benim tahminime göre, Muhammed yakın bir yerdedir. (***NF**, 21-14)
- Takı bardılar, Medmneke **yawuk** keldiler. - *ve gittiler, Medine'ye yaklaştılar. (***NF**, 23-15)
- Abu Sufyanka andag **yawuk** kelmiş erdim kim ok birle ursam, helāk bolgay érdi. - *Ebu Sufyan'a o kadar yaklaşmıştım ki onu ok ile vursam, helāk olacaktı. (***NF**, 32-4)
- Kaçan kim Kābeke **yawuk** yettiler érse, Mekke kāfirlarınga, Kurayşmlarga ḫabar tegdi. - *Kābe'ye ulaştıkları vakit, Mekke kafirlerine ve Kureyşi Kabilesi'ne haber ulaştı. (***NF**, 39-11).

*Diğer örnekler için bkz. : (***NF**, 42-14)*(***NF**, 50-9)*(***NF**, 64-7) *(***NF**, 64-15)*(***NF**, 155-14) *(***NF**, 218-3) *(***NF**, 218-9)*(***NF**, 218-12) *(***NF**, 291-15) *(***NF**, 343-6)*(***NF**, 414-10) (**NF**, 415-5) *(***NF**, 420-16) *(***NF**, 130-14) (**NF**, 433-10) *(***NF**, 212-2)

"Yakın"anlamındaki "yawuk"7 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:
- Zināke **yawuk** kelmeng kim bu zinā kılmak ingen yaman iş turur takı Tangrı teālā yigrenmiş iş turur. - *Zinaya yaklaşmayın, çünkü zina yapmak Tanrı'nın yasaklamış olduğu çok kötü bir iştir. (***NF**, 346-12)
- Cömerd kimerse Hak teālā (6) ḥazratında **yawuk** bolur takı uçtmaḫka hem **yawuk** bolur takı cümle ḫalāyıkka hem **yawuk** bar. - *Cömert olan kişi Tanrı huzruna, cennete ve halka yakın olur. (***NF**, 251-6)
- Yā Resulallāhm, nefsüm aytur kim, özüngni ḫaṣm kılgıl ḫatunga **yawuk** bolmasun. - *Ey Peygamber, benim nefsim şöyle söyler: Kendini kısırlaştır ki kadına yaklaşamayasın. (***NF**, 261-15)
- Manga Tangrı teālāka yawuk bolmakım yaḫşırak turur (3) sanga **yawuk** bolgumça, tėdi. - *Bana, sana yakın olduğum kadar Tanrı'ya da yakın olmam uygundur. (***NF**, 361-2/3)
- Manga kayu bir iş kim ḫazratınka (225) (1) mėni **yawuk** kılur işni aytu bergil. - *Bana, beni senin huzuruna beni yaklaştıracak bir iş söyle. (***NF**, 225-1).

Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 442-14), (**NF**, 243-11).

16 örnekte "eş dost"anlamında kullanılır. Örneklerin tamamında "yawuk"; "yak"ile birlikte kullanılarak "yakın dost"anlamı verilir:
- Hak teāla seni zāyi kılmagay anıng üçün kim sening edgü (11) ādatlarıng bar yak **yawuk**nı sever-sen, yalgan sözlemez-sen. - *Senin, "yakın dostlarını sevmek ve yalan söylememek gibi"güzel huyların olduğundan ötürü, Tanrı sana zarar vermeyecektir. (***NF**, 8-11)
- Yā Muḥammed, yak **yawuk**larıngnı tamugdın kurtgargıl takı mummnlarka alçaklıg kılgıl. - *Ey Muhammed, yakın dostlarını cehennemden kurtar ve inananlara alçak gönüllülük nasip et. (***NF**, 16-13)
- Mėn tugurdum tėp aymagay-siz, takı yak **yawuk** ölmişte nevḥa kılmagay-siz. - *Ben doğurdum diye söylemeyeceksiniz ve yakın dostlar öldüğünde ağlamayacaksınız. (***NF**, 26-15)
- Medmne içindeki dervişlerke ḫabar bergil, cümlesinge yedürgil takı kelgen barganka yak **yawuk**ka cümleke bu aşdın (16) takı etmekdin hėç taksmr kılmadın bėrgil tėdi. - *"Medine içindeki dervişlere haber ver, onların tamamına yemek yedir ve oraya gelmiş olan yakın dostların hepsine bu yemekten ve ekmekten hiç eksıksiz ver"dedi. (***NF**, 29-15)
Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 115-2) (**NF**, 121-13) (**NF**, 209-8) (**NF**, 259-7) (**NF**, 259-12) (**NF**, 270-4) (**NF**, 289-15)(**NF**, 290-13)(**NF**, 311-15) (**NF**, 339-16)(**NF**, 396-10) (**NF**, 399-9)

2.13. Yawukluk (Yakınlık)

4 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:
- Hak teālā ḫazratında **yawukluk** turur takı yazuklarnı (9) örtgen. - *Tanrı, huzuruna yakın olanların kusurlarını örtendir. (***NF**, 313-8)
- Hak teālā **yawukluk** (1) ḫürmet yanıdın takı izzet yanıdın turur. - *Tanrı'nın (kula) yakınlığı, (kulun) saygısı ve kıymetli ile olur. (***NF**, 60-13)
- Saḫābalar anıng ḫürmetini, izzetini Hak teālā ḫazratında **yawukluknı** bilsünler. - *Sahabeler onun saygılı ve kıymetli olduğunu, Tanrı huzuruna yakın olduğunu bilsinler. (***NF**, 92-4)
- Yā Musa, mėn bilür-mėn kim Hak (16) teālā ḫazratında sizing kurbunguz takı **yawuklukunguz** bar turur. - *Ey Musa, ben sizin Tanrı' ya olan yakınlığınızı biliyorum. (***NF**, 349-16).

2 örnekte "yawukluk", "yak"ile birlikte"yakın dostluk"anlamında kullanılır:
- Bu uyam oglı Muḥammedke ḫalāyık üküş zaḫmat (14) (1) tegrü başladılar ėrse, **yak yawukluk** ḫakkını saklap katımga keltürdüm. - *Kardeşimin oğlu Muhammed'e halk çok*

*fazla eziyet etmeye başlayınca, yakın dostum olma hakkına istinaden onu saklayarak makamıma getirdim. (***NF**, 14-1)
- Ol peygāmbār takı bu kimerse (3) arasında **yak yawukluk** bolgay. -*O peygamber ve bu kimse arasında yakın dostluk vardır. (***NF**, 151-3).

2.14. Yakın (Yakın; kısa, az)

16 örnekte "yakın"anlamında kullanılır.
"Yakın"anlamına gelen "yakın"sözcüğü 15 örnekte "maddi"anlamda kullanılmıştır:
- Kaçan kim Peygāmbār ‘as’ka **yakın** keldiler takı turuktılar ėrse, Peygāmbār ‘as (15) bir kimerseni ıda bėrdi. - *Ne zaman Peygamber'e yaklaşıp bekledilerse, Peygamber (sadece) bir kişiyi gönderdi. (***NF**, 39-14)
- Yā Resulallāh, Bedr tokuşındın kayıtmışda mėn sizke **yakın** yüriyür erdim. - *Ey Peygamber, Bedir savaşından dönerken, ben size yakın yürüyordum. (***NF**, 86-1)
- Peygāmbār ‘as’nung mescmdinge mescmdning **yakın** kongşıları birer (17) kapug mescmdke açıp turur erdiler. - *Peygamber'in mescidine yakın komşuları (gelerek) mescidin birer kapısını açıp beklediler. (***NF**, 91-16)
- Sewündüm takı ançaka tegi küydüm kim ol karvān **yakın** keldi ėrse, anlarka mėn kol saldım. - *O zamana kadar bekledim, o kervan yaklaşınca sevindim ve onlara koyun etinden verdim. (***NF**, 130-12)
- Ey oglan, manga **yakın** kelgil. - *Ey oglan, bana yaklaş. (***NF**, 204-7).

Diğer örnekler için bkz. : *(***NF**, 217-7)(**NF**, 358-16) *(***NF**, 364-7). *(***NF**, 421-7) *(***NF**, 421-8) (**NF**, 422-9)*(***NF**, 440-14)*(***NF**, 105-15) *(***NF**, 251-8). *(***NF**, 148-1).
"Yakın"anlamına gelen "yakın"sözcüğü 1 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:
- Mėn sanga **yakın** kelsem, Tangrıdın yırak tüşer-mėn. - *Ben sana yaklaşırsam, Tanrı'dan uzaklaşırım. (***NF**, 361-2).

"Yakın"3 örnekte "kısa, az"anlamlarında kullanılır:
- Ol kimersekim ölüm kelürini **yakın** bilse, (7) bu neersėler angar ingen köp. - *O yakınlarım ölümün yaklaştığını bilirlerse, bu onlara çok ağır (gelir). (***NF**, 160-6)
- Abu Kuḥāfa keldi. Bakar, barçası zamf sökeller, ölmekke **yakın** bolmışlar. - *Ebu Kuhāfe geldi. Baktı ki onların tamamı güçsüz ve hastalar, ölüme yaklaşmışlar. (***NF**, 98-6)
- Bu ölüm bizlerke ingen **yakın** turur, uşbu ölüm istidādı birle meşgul turur-mėn. - *Bu ölüm denen şey bizlere çok yakındır, ben işte bu ölüm hazırlığıyla meşgulüm. (***NF**, 436-5)

2.15. Yaruk (Parlak, aydınlık, ışık, nur)

9 örnekte "maddi"anlamda kullanılır:
- Yana kıyamat kün bolsa avs, Arāsatka kavmlar (6) kelgeyler, yüzleri **yaruk** yılduz teg yışıgay. - *Kıyamet günü geldiğinde mahşer meydanına kavimler gelecekler, yüzleri parlak yıldız gibi ışıldayacak. (***NF**, 241-6)
- Kim bu Arāsatka **yaruk** yüz birle kelding? tėp sual kılsalar, ol tāyifalar aygaylar. - *Bu mahşer yerine nasıl parlak bir yüzle geldin diye sorarlarsa, o cemaat söyleyecek. (***NF**, 241-7)
- Yā Rebbm, mėni otdın yarattıng, takı Adamnı tuprakdın yarattıng (3) ot nurānm turur takı **yaruk** turur. - *Ey Tanrı, beni ateşten yarattın ve Adem Peygamber'i topraktan yarattın, o nurlu ve parlaktır. (***NF**, 279-3)
- Takı uçtmaḫ içinde bir küngüre bar, andag sāfm **yaruk** turur. *ve Cennet içinde bir kubbe vardır ki onun kadar berrak bir parlaklığı vardır.* (**NF**, 314-7)
- Adam peygāmbār ‘as Kābeke ziyārat kılur erken ālam **yaruk** ėrdi. - *Adem Peygamber'in Kābe'yi ziyaret ettiği esnada, dünya aydınlık idi. (***NF**, 338-7).

*Diğer örnekler için bkz. : (***NF**, 241-9) *(***NF**, 241-13)(**NF**, 282-10)- (**NF**, 241-11).

2 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:
- Ey közüm **yarukı**, ol Azrāil turur, ḫatunlarnı tul kılgan. - *Ey gözümün nuru, (şunu bil ki)o hanımları dul bırakan, Azrail'dir. (***NF**, 88-5)
- Eger ol ogul kız tirig bolsalar, köz-(z)-lerining **yarukı** turur. - *Eğer o oğul ve kız canlı olsalar, gözlerinin nuru olurlardı. (***NF**, 262-3)

2.16. Yarukluk (Aydınlık, parlak)

2 örnekte görülür. "Maddi"anlamda kullanılır:
- Hak teālā (2) kudratı birle bu ulug taş teprendi takı bir pāra **yarukluk** köründi. - *Tanrı'nın gücü ile bu büyük taş yerinden oynadı ve bir parça aydınlık göründü. (***NF**, 293-2)
- Bu meveler **yaruklıkı** bazıları ay **yaruklukınça** turur. - *Bu meyvelerin bazılarının parlaklığı ayın parlaklığı gibidir. (***NF**, 319-2)

2.17. Artuk (Değerli, kıymetli; fazla, çok)

11 örnekte "değerli, kıymetli"anlamlarında kullanılır:
- ḫalāyıklar, cümle bilür-siz kim Peygāmbār'as Abu Bekrni özgėlerdin **artuk** tutar ėrdi - *Ey insanlar! hepiniz bilirsiniz ki Peygamber as Ebu Bekir'i diğerlerinden kıymetli görürdü. (***NF**, 94-1)
- Cümlemüzdin özi **artuk** turur, ḫalāyıkka sezā turur tėdi- *Hepimizin varlığı kıymetlidir, insanlığa yakışır bir vaziyettedir. (***NF**, 94-10)
- Peygāmbār'as Cebreildin Tangrı teālā ḫażratında **artuk** turur. -*Tanrı katında Peygamber, Cebrail'den daha kıymetlidir. (***NF**, 99-5)

- İblms aydı: kaçan kim adam oglı ṭāatnı takı (2) ibādatını üküş körüp yazuklarnı unıtıp önginlerdin **artuk** körüp, ḫoş körse, ol vaktta mėn gālib bolur-mėn- *Şeytan şöyle söyledi: "Hangi insanoğlu, ibadetinin çok olduğunu düşünerek, günahlarını unutur ve kendisini diğerlerinden üstün görürse, o zaman ben kazanırım". (***NF**, 350-2)
- Peygāmbār'as'dın suāl kıldılar kim Hak teālā ḫażratında kayu bir kimerse **artuk** turur?- *Peygamber'e şunu sordular: Tanrı huzurunda hangi kimse daha değerlidir?* (**NF**, 411-15).

Diğer örnekler için bkz. : *(***NF**, 411-17) *(***NF**, 148-7)(**NF**, 372-5) *(***NF**, 373-2)*(***NF**, 92-5)*(***NF**, 378-8)

11 örnekte "fazla, çok"anlamında kullanılır. Bu örneklerden 10'u "manevi"kullanıma aittir:
- Ali aydı: Ya Resūlallāhi, mėni mü **artuk** sėwer-siz (4) ya takı Fāṭımanı mu?- *Ali söyledi: Ey Peygamber, beni mi daha çok seviyorsunuz? yoksa Fatıma'yı mı?* (**NF**, 160-3)
- Sen raḥmm (6) sen, cümleke raḥmat kılganlardın **artuk** raḥmat kılgan sen turur-sen- *Sen merhametlisin, diğer bağışlayanların hepsinden daha fazla bağışlayıcısın. (***NF**, 383-6)
- Yūsuf anası Rāhil ölüp turur ėrdi. Hāṭırı muniş bolmasun tėp **artuk** şefakat kılur ėrdi- *Yusuf'un annesi Rahil ölmüş idi. Gönlü incinmiş olmasın diye, daha fazla şefkat gösterirdi. (***NF**, 353-3)
- Babamız Yakūb bu Yūsufnı bizlerdin (13) **artuk** ḥurmet kılur - *Babamız Yakup, bu Yusuf'a bizlerden fazla hürmet gösterir* (**NF**, 353-13)
- Şeyḫ anı tazmm kılur ėrdi öngin ulug yaşlıg, mukaddam yārānları –(6)-dın anı **artuk** sėwer ėrdi- *Şeyh onu yüceltirdi, diğer büyük (yaşta olan) sevdiklerinden, onu daha fazla severdi. (***NF**, 428-6).

Diğer örnekler için bkz. : (**NF**, 428-8)(**NF**, 430-11)(**NF**, 429-9) (**NF**, 327-6) (**NF**, 430-7)(**NF**, 436-1)

"Fazla, çok"anlamına gelen "artuk"kelimesi 1 örnekte maddi anlamda kullanılır:

- Sening ummatıngnı cümle peygāmbārlar ummatıdın **artuk** kıldı takı (10) yer yüzin sening ummatınga mescid kıldı- *Senin ümmetini bütün peygamberlerin ümmetinden fazla hale getirdi ve yeryüzünü senin ümmetine mescid yaptı.* (**NF**, 10-9)

2.18. Koldaş (arkadaş, dost)

2 örnekte görülür. "Manevi"anlamda kullanılır.
- Hak teālādın tilegeyin kim ol kimerseni uştmaḫda mėnim (11) **koldaşım** kılsun tėp nidā kıldı. -*Tanrı'ya "Cennette o kişiyi benim dostum kılsın diye dua edin, dilekte bulunun"dedi.* (**NF**, 31-11)
- Tegme bir (3) peygāmbārnung koldaşı bar, mėnim **koldaşım** uçtmaḫda'Osman turur, razhu. -*Her bir peygamberin dostu var, benim dostum, cennette (olan) Osman'dır.* (**NF**, 123-3)
2.19. Yėg (Yeğ, tercih edilen, üstün tutulan)

4 örnekte "manevi"anlamda kullanılır:

- Yana Peygāmbār ‘as aydı: Amellerning (16) **yėgi** açlık turur. - *Peygamber şöyle söyledi: Yapılan işlerin en iyisi aç kalmaktır.* (**NF**, 265-16)
- Ey kulum, mėnim ḫazratımda (17) turukmışdın song mėnim birle munācāt kılur erken mėndin **yėgrekke** mü iltifāt kılur-sen?- *Ey kulum, benim huzurumda olduktan sonra bana yakarışta bulunurken, benden daha üstün gördüğün bir şeye mi hürmette bulunuyorsun?* (**NF**, 247-17)

- Mėnim ḫazratımda kelmişdin song önginke nazar kılmagıl, manga karşu kelgil kim, mėn sanga cümledin **yėgrek** turur-mėn. - *Benim huzuruma geldıkten sonra başkasına bakma, benim karşımda dur; çünkü ben sana diğerlerinin hepsinden daha uygunum.* (**NF**, 248-1)
- Oglung kızıng nafakasıdın miskmnlerge yetimlerge iḫsān kılgıl sanga bu **yėgrek** (2) turur cümleni terk kılmakdın, tėdi. - *"Oğlunun ve kızının nafakasını bırakmaktansa, onları fakirlere ve yetimlere bağışlaman daha tercih edilir bir davranıştır"dedi.* (**NF**, 263-1).

1 örnekte "maddi"anlamda kullanılır:
- Manmsi (3) ol bolur kim Medmne şehri Medmne ehlinge cümle şeherlerdin **yėgrek** turur eger bilseler. - *Eğer bilseler, (onun anlamı) şudur: Medine şehri Medine halkına bütün şehirlerden üstün gelir.* (**NF**, 208-3)

2.20. Sėwünçi (Mutluluk, müjde getirene verilen bahşiş)

1 örnekte görülür. "Maddi"anlamda kullanılır:
- Kim kim Muḫammedni takı Abu Bekrni keltürür bolsa, yüz tewe **sėwünçi** bėreling tėp. - *Kim Muhammed ve Ebu Bekir'i getirirse, ona yüz deve değerinde bahşiş verelim.* (**NF**, 20-6)

3. DEĞERLENDİRME

3.1. Köngül (gönül, yürek; hafıza, akıl) 174 örnekte görülür. 139 örnekte "gönül, yürek"; 35 örnekte ise "akıl, hafıza"anlamlarında kullanılır.
3.2. Sėwmeklik (sevmek) 1 örnekte görülür."Dünyayı sevmek"anlamında kullanılır.
3.3. Sėwgüçi (seven) 1 örnekte görülür."Tanrı için sevmek"anlamında kullanılır.
3.4. Sėwüglüg (sevgili, dost, hoşa giden, iyi, istenilen, sevilen) 20 örnekte görülür. 19 örnekte "manevi", 1 örnekte "maddi"anlamda kullanılır.
3.5. Sėwünç (sevinç) 1 örnekte görülür."Maddi"anlamda kullanılır.
3.6. Tilek (dilek, istek, arzu) 2 örnekte görülür. "Tanrı'dan dilemek"anlamında kullanılır.
3.7. Körklü (güzel) 1 örnekte görülür."Maddi"anlamda kullanılır.
3.8. Körklüg (güzel) 26 örnekte görülür. 18 örnek "maddi", 8 örnek "manevi"anlamda kullanılmıştır.
3.9. Yaḫşı (iyi, güzel; çok) 67 örnekte görülür. 66 örnekte "iyi, güzel"; 1 örnekte ise "çok"anlamında kullanılmıştır.
3.10.. Yürek (yürek, kalp) 3 örnekte geçer. 2 örnekte "maddi", 1 örnekte "manevi"anlamda kullanılmıştır.
3.11. Yak(yakın; eş dost) 18 örnekte geçer. 16 örnekte **yawuk** ile birlikte "yakın dost"anlamında; 2 örnekte ise **yawukluk** ile birlikte "yakın dostluk"anlamında kullanılır.
3.12. Yawuk(yakın; yakın dost) 44 örnekte geçer. 28 örnekte "yakın"anlamında kullanılır. "Yakın"anlamına gelen örneklerden 21'i "maddi"; 7'si ise "manevi"anlamda kullanılmıştır. 16 örnek "eş, dost"anlamında geçer ve her zaman **yak** ile birlikte kullanılır.
3.13. Yawukluk(yakınlık) 8 örnekte geçer. Bu örneklerden 2 tanesi **yak** ile birlikte, "yakın dostluk"anlamında kullanılır. Örneklerin tamamı "manevi"anlamda kullanılmıştır.
3.14. Yakın (yakın; kısa, az) 16 örnek "yakın"anlamında kullanılmıştır. 15 örnek "maddi", 1 örnek ise "manevi"anlamdadır. Sözcüğün "Kısa, az"anlamlarına dair 3 örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerin tamamı "maddi"anlamda kullanılır.
3.15. Yaruk(parlak, aydınlık, ışık, nur) 11 örnekte geçer. 9 örnek "maddi", 2 örnek ise "manevi"anlamda kullanılmıştır.
3.16. Yarukluk(aydınlık, parlak) 2 örnekte geçer. "Maddi"anlamda kullanılmıştır.
3.17. Artuk (değerli, kıymetli; fazla, çok) 23 örnekte geçer. 12 örnek "fazla, çok"anlamlardında kullanılır. Bu kullanım şekline ait 11 örnek "manevi"; 1 örnek ise "maddi"anlamdadır. "Değerli, kıymetli"anlamlarına gelen **artuk** sözcüğü ise 11 örnekte görülür ve "manevi"anlamda kullanılır.
3.18. Koldaş(arkadaş, dost) 2 örnekte geçer. "Manevi"anlamda kullanılır.
3.19. Yėg (yeğ, tercih edilen, üstün tutulan) 5 örnekte geçer. 4 örnekte "manevi", 1 örnekte ise "maddi"anlamda kullanılmıştır.
3.20. Sėwünçi(mutluluk, müjde getirene verilen bahşiş) 1 örnekte geçer. "Maddi"anlamda kullanılır.

4. SONUÇ

1. NF'de Türkçe isimlerde "sevgi"ifadesi taşıyan kelimelerde en çok görülen örnek sayısı **köngül** (174)'e aittir. İkinci sırada **yaḫşı** (67), üçüncü sırada **yawuk** (44), dördüncü sırada ise **artuk** (23) yer alır.

2. En az kullanılan sevgi ifadeleri sırasıyla şu şekildedir: "**sėwmeklik** (1), **sėwgüçi** (1), **sėwünç** (1) **körklü** (1), **sėwünçi** (1) **tilek** (2), **yarukluk** (2), **koldaş** (2), **yürek** (3), **yėg** (5)".

3. Sevgi ifadesi taşımakla birlikte, başka anlamı da olan örnekler şu kelimelere aittir: "**Köngül** (gönül, yürek; hafıza, akıl), **yaḫşı** (iyi, güzel; çok), **yawuk** (yakın; eş dost), **yak** (yakın, yakın dost), **yakın** (yakın; kısa, az), **artuk** (değerli, kıymetli; fazla, çok)".

4. Sevgi ifadesi taşımakla birlikte, başka anlamı da olan örneklere, kullanım tercihleri açısından bakıldığında, en çok tercih edilen anlamların şu şekilde olduğu görülür: **Köngül** "gönül, yürek"; **yaḫşı** "iyi, güzel"; **yawuk** "yakın"; **yak** "yakın dost"; **yakın** "yakın"; **artuk** "fazla, çok".

5. Örneklere "maddi"ve "manevi"kullanım özellikleri açısından bakıldığında "maddi"anlamda kullanılan örnek sayısının 43, "manevi"anlamda kullanılan örnek sayısının ise 177 olduğu görülür. Bu durumda NF'de sevgi ifadesi taşıyan Türkçe isim unsurlarının daha çok "manevi"anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

6. Maddi ve manevi anlamda kullanım örneklerine rastladığımız kelimelerde kullanım tercihlerine baktığımızda "manevi"anlamda daha çok kullanılan kelimelerin şu örneklere ait olduğunu görürüz: "**koldaş**, **könül**, **sėwgüçi**, **sėwüglüg**, **tilek**, **yaḫşı**, **yak, yaruk**, **yawukluk**, **yėg**". Maddi anlamda kullanım örneği fazla olan kelimeler ise şunlardır: "**artuk, körklü, körklüg**, **sėwünç, sėwmeklik**, **sėwünçi**, **yakın**, **yarukluk**, **yawuk**, **yürek**".

7. NF'de sevgi ifadesi taşıyan Türkçe isimler içerisinde düzenli olarak bir arada kullanılan örnekler de vardır. Bu tarz kullanım yalnızca **yak** ve **yawuk** için tespit edilebilmiştir. **Yawuk** kelimesinin tek başına kullanıldığı durumlar da söz konusu olmakla birlikte; **yak** kelimesinin tek başına kullanıldığı duruma rastlanmamış; kelime her zaman **yawuk** ile birlikte yer almıştır.

8. "**gönül**"ve "**yaruk**"metnin tamamında, tek başına "sevgi"anlamı taşımaz, bu anlamı sadece başka kelimelerle birlikte kullanıldığında kazanır. Bu bakımdan bu kelimeler için ayrıca eş dizimlilik çalışması yapılabilir.

9. Sevgi konusu pek çok metafora konu olmuştur. "**Gönül**"neredeyse tüm dillerde duygunun merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan bu sözcük metaforlar bağlamında da incelenebilir. Aynı durum "**yaruk**"için de söz konusudur. Çalışmanın hacmini aşması dolayısıyla burada metafor konusu incelenmemiştir; fakat ele alınacak sınırlı sayıda sözcükle sözvarlığı çalışması yapılırken, kavramsal metaforlara da bakılabilir.

10. Eserde yer alan sevgi ifadelerinin daha çok "manevi"anlamda kullanılmış olmalarını, eserin dinm mahiyetine bağlıyoruz; zira eser bir kırk hadis tercümesi niteliğinde olup, temel amacı, İslāmi emir ve yasakların öğretilmesi, dini duyguların güçlendirilmesidir. Daha çok didaktik bir özellik arz etmesi ve öğüt niteliğinde olmasından ötürü, içerdiği sevgi sözcükleri daha çok, insanoğlunu cennete götürecek ameller hakkındadır. Bu durumdan kaynaklı olarak sevgi; Tanrı'ya sevgi, Peygambere sevgi, İslam ālimlerine sevgi, Müslümanların kardeş olarak birbirlerine duydukları sevgi sınırlarında belirlenmiştir. Nefsi duyguların köreltmek, Tanrı'ya gönülden inanarak ve onu şüphe duymaksızın sevmek öğretilmiş; ortaya çıkan sevgi sözcükleri de bu bağlamda oluşmuştur. Maddi anlamda kullanılan sevgi sözcükleri ise dünyaya, eşyaya, yemeye ve içmeye, kısacası nefsİ hazlara dayalıdır.

11. Çalışma konusu olarak Harezm Türkçesi eserleri içinde, Nehcü'l- Ferādis'i seçmekteki maksadımız; eserin, dönemin diğer eserlerine göre daha edebi bir dille yazılmış olması ve inceleyeceğimiz malzemeye uygun zemin sağlamasıdır.

12. Belli bir dönemin söz varlığını ortaya koyacak olan bu çalışma, "sevgi"ifadesi içeren Türkçe isimlerin hem Eski Türkçe ve Tarih Türkm Lehçeleri, hem de Çağdaş Türk Lehçeleri ve günümüz Türkiye Türkçesiyle benzerlik ve farklılıkları ortaya koyabilmesi yönüyle mühimdir. Çalışmanın söz konusu alanlarda söz varlığı çalışması yapacak olan araştırmacılara hem malzeme sunması hem de karşılaştırma imkānı sunması bakımından yol gösterici olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Ata, A. (1997). *Kısāsü'l- Enbiyā*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdìs- Uştmahlarnın Açuk Yolı -III dizin-sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk dili tarihi I-II* . İstanbul: Enderun Kitabevi.

Cin, R. (1971) . *Kavramlar dizini*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, Sir G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Dankoff, R. - Kelly, J. (1985). *Mahmūd al-Kāšγarī compendium of the Turkic dialects (Dīvānu Luγāt at-Turk)*. Part III: Harvard University.

Eckmann, J. (1956). *Nehcü'l-Ferâdìs I- tıpkıbasım*. Ankara.

Eckmann, J. (1995) *Nehcü'l-Ferâdîs I - metin II. tıpkıbasım*. (Yayımlayanlar; Semih Tezcan-Hamza Zülfikar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karamanlıoğlu, A.F. (1968). Nehcü'l-Ferâdìs'in dil hususiyetleri I. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *16* (0), 55-72.

Karamanlıoğlu, A.F. (1969). Nehcü'l-Ferâdìs'in dil hususiyetleri II. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 17* (0), 33 - 56.

Karamanlıoğlu, A.F. (1970). Nehcü'l-Ferâdìs'in dil hususiyetleri III. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *18* (0), 57 - 80.

Karamanlıoğlu, A.F. (1971). Nehcü'l-Ferâdìs'in dil hususiyetleri IV, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *19* (0), 145 - 170.

Kemal, Y. (1930). *XIV. asır Türk-Tatar lisanı abidesi Nehcü'l-Ferâdîs.*

Köprülü, F. (1986). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Köprülü, F. (1988). "Çağatay". *İslam Ansiklopedisi*: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. *3*, 278.

Mercāni, Ş. (1897). Müstefadü'l-Ahbâr Fi Ahvāl-i Kazan ve Bulgar: Kazan.

Nas, G. E. (2019). *Bartın ağızlarının tematik sözlüğü*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Samoyloviç, A. N. (1928) "K istorii literaturnago sredneziatsko yazıka", *2*, 21. : Leningrad.

Togan, Z. V. (1928) Harezmde yazılmış eski Türkçe eserler, *Türkiyat Mecmuası*, *II*, 315-331.

KISALTMALAR LİSTESİ

At. : Atebetü'l- Hakāyık
bkz. : Bakınız.
Bud. : Budist Uygur Metinleri
Chr.: Hristiyan Uygur Metinler
Chuas. : Huastuanift
ETY I, ETY II : Eski Türk Yazıtları
HI, HII: Heilkunde

Hüen. ts.: Hüen- tsang
I E: Kültigin Yazıtı Doğu Yüzü
I N : Kültigin Yazıtı Kuzey Yüzü
I S : Kültigin Yazıtı Güney Yüzü
II N: Bilge Kağan Yazıtı, Kuzey Yüzü
II. SW: Bilge Kağan Yazıtı Güney- Batı Yüzü
III : Karabalsagun Yazıtı
Irk B.: Irk Bitig
Ix. : Ixe- Xuşotu
Kaş. I, Kaş II, Kaş III: Kaşgāri (Divanü- Lügat'it- Türk)
KB: Kutadgu Bilig
KBVP: Kutadgu Bilig'deki Ayet Önsözleri
M I, M II, MIII : Manichaica
Man. : Manihaist Uygur Metinleri
Man-A : Manihaist Uygurcanın A Dialekti
NF: Nehcü'l- Ferâdîs
PP: Paul Pelliot
Suv.: Suvarnaprabhāsasūtra
Şu: Şine Usu Yazıtı
T: Tunyukuk Yazıtı
Tış: Tişastvustik
TT: Türkische Turfantexte
U I, U II, U III: Uigurica
USp. : Uigurische Sprachdenkmaler
Xak. XI. : 11. Yüzyıl Hakaniye (Karahanlı) Türkçesi